سیاسەتی ئەمریکا بە بنبەست گەیشتووە یا پڕۆژەی "عیراقی دیمۆکراتی و فیدرالی" ؟

د. بورهان ا. یاسین
زانكۆی لوند. سوید

ناوەرۆکی باس
پێشەکی
پڕۆژەی دەوڵەتی عیراق
دەوڵەتی عیراق دوای رووخانی رژێمی بەعس
سیاسەتی ئەمریکا لە عیراق: لە تەوژم و هێرشەوە بۆ پاشەکشی
راپۆرتی بیکەر- هاملتن
دەرەنجام
هەندێ بیروبۆچوون و "پێشنیار"
پەراوێزەکان

پێشەکی

ماوەیەکە لێرە و لەوێ، لە ئاستی جیاجیای ئەکادیمی و سیاسی و دیپلوماسیدا، بە گەرمی باس لە کێشەی عیراق و سیاسەتی ئەمریکا لەم پەیوەستەدا دەکرێ. لە ڕۆژانی دواییشدا ئەم گفتوگۆیانە بە ئاستێکی تر گەیشتوون، بە هۆی راگەیاندنی راپۆرتی گروپی جێیمس بیکەر - لی هاملتن (کە هەروەها وەك راپۆرتی گرۆپی متالآکردنی عیراق ناودەبرێ)، لە بەردەوامی ئەم وتارەدا وەك راپورتی بیکەر - هاملتن ناودەبرێ.

لەم وتارەمدا هەوڵی ئەوە نادەم کە لە تەواوی راپۆرتەکە بکۆڵمەوە، تەنها تا ئەو جێگەیەی کە بۆ تاوتوێکردنی پرسیارەکانی باس پێویست دەبێ ئاماژە بە راپۆرتەکە دەکرێ. بۆ نووسینی بابەتێکی ئەوها لە دیدێکی کوردستانیەوە پێویست دەکات، نەك هەر سیاسەتی ئەمریکا لە پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق (وە ئەو دوو پرۆژەیە وەکو بەشێکی گرنگ لە ئەوەی کە پێی دەبێژن پرۆژەی رۆژهەڵآتی ناوەراستی مەزن) باس بکرێ، بەڵکو بە هەمان شێوە و بە هەمان گرنگی باس لە ڕووەکەی تری دراو (واتە سیاسەتە کوردیەکان لە چوارچێوەی پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق) بکرێ.

به مانایەکی تر هەوڵدان بۆ تەنها و تەنها بەرپرسکردنی ئەمریکا لەو باردۆخەی عیراق و کوردستان و ئەو بنبەستەی کە ئەو زلهێزەی پێگەیشتووە، نەك هەر یارمەتی نادات بۆ تێگەیشتنی ڕاستیەکان، بەڵکو ڕێکخۆدزینەوەیە لە بەرپرسی لایەنەکانی تر لەم باردۆخە.

لەبەر فراوانی بابەتەکە و بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە وتارەکە لە ڕۆژنامە بڵاودەبیتەوە، تەنها هەوڵدەدەم کە چەند پرسیارێکی سنووردار بورووژێنم:

١) چۆن لەو بنبەستە دەگەین کە سیاسەتی ئەمریکا لە عیراق و پرۆژەی دەوڵەتی عیراقی پێگەیشتووە؟

٢) تا چ ڕادەیەك دەتوانین باس لە فاکتەری کوردی بکەین لەوەی کە مەسەلە پەیوەندیدارەکان، بە تایبەت مەسەلەی چارەنووسی باشووری کوردستان، بەم ئاقارە گەیشتوون؟

٣) ئەو ئەلتەرنەتیڤانە چین کە دەتوانن ڕووداوەکان بەرەو ئاقارێکی تر ببەن؟

شێوەی پیادەکردنی ئەم بابەتە لە ڕووی میتۆدیەوە ئەوەیە کە بۆ تێگەشتنی ئەم بارودۆخە و باسکردن لە ئەلتەرنەتیڤەکان پێویست دەکات کە باس لە ڕۆڵی ئەمریکا و سەرکردایەتی سیاسی باشووری کوردستان بکەین. ڕۆڵی لایەنە عەرەبیەکانی عیراق و ئاڵۆزیەکانی عیراقی عەرەبی جێگەی لە ناو کرۆکی باسدا نابێتەوە، لەبەر هۆیەکی ئاسان ئەویش ئەوەیە کە ئەم وتارە هەوڵێکە بۆ باسکردن لە ڕوانگەی کوردستانی، بە پەیوەست لەگەڵ سیاسەتی ئەمریکا، بۆ بابەتەکە.

پرۆژەی دەوڵەتی عیراق

شاردراوە نیە کە دامەزراندنی عیراق، وەك دەوڵەتێك لە چوارچێوەی پرۆسەی بە دەوڵەتبوون لە ڕۆژهەلاتی ناوەراست لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی، تا ڕادەیەکی زۆر دەرهاوێشتەی سیاسەتی کۆلۆنیالی بەریتانیای مەزن بوو. بەزۆر لکاندنی بەشێکی کوردستان بەم دەوڵەتەوە، دواتریش هەولی بەردەوام بۆ پاراستنی ئەو حاڵەتە بە خوێن و ئاگر، هەلەیەك و نادادپەروەریەکی مێژوویی بوو. جگە لە ئەوەش ئەو دەوڵەتی عیراقە بە کۆمەڵێ کێشەی جددیەوە هاتە ناو سیستەمی ڕۆژهەلاتی ناوەراست و جیهانەوە، هەر یەکێ لەو کێشانەش لە بەردەوامی دەوڵەتی عیراقدا نەك هەر چارەسەر نەکران بەڵکو بگرە بە ئاقاری تەشەنەبوون و بەزەحمەتکەوتنیشدا چوون وە ئەمڕۆش بە چڕی ئامەددەییان هەیە، ئەم کیشانە بریتیبوون لە: ١) کێشەی شیعە. ٢) مەسەلەی کورد. ٣) دەسەلاتی کەمینەی سوننەی عەرەب. ٤) ئەو پێکهاتە کۆمەلایەتیە تەقلیدیەی کە دانیشتوانی ئەو وڵاتەی پێکدەهێنا و هەوڵدان بۆ گونجاندنی ئەو کۆمەڵگایە لەگەڵ پرەنسیپ و دامەزراوەکانی

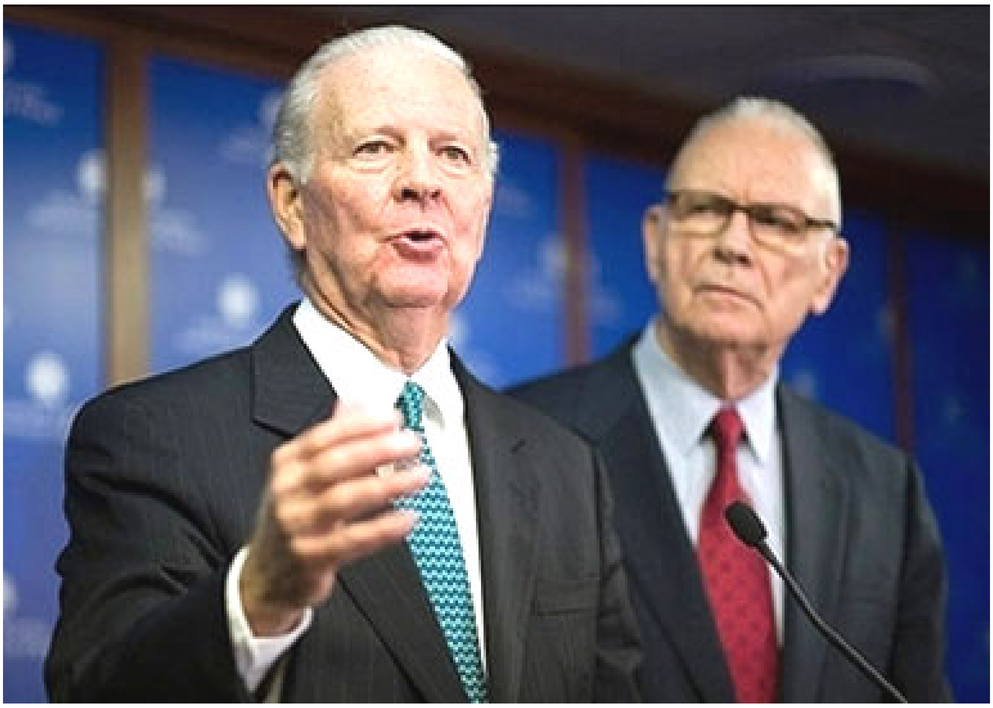

دەوڵەتی مۆدێرن. ٥) سنوورەکانی عیراق. ٦) ڕەهەند و قوڵاییە کولتووری و سیاسی و ستراتیژیەکانی عیراق لەو ناوچەدا.[١]

لە لایەکی ترەوە خەباتی ساڵەهای بزاڤی سیاسی و چەکدارانەی باشووری کوردستان لە چوارچێوەی باوەڕێکدا بوو، کە دەکرێ لەو عیراقە بەزۆرەملێیە و بە هەموو گرفتەکانیەوە دەوڵەتێکی دیموکراتی، کە تیایدا مافەکانی کورد مسۆگەربووبن، بەرهەمبهێندرێ. لە چڕکردنەوەی مێژووی ئەو خەباتە و ماهیەتە فکریەکەیدا، دەتوانین بڵێین کە ئەو باوەڕبوونە بە بەرهەمهێنانی عیراقێکی دیموکراتی دژایەتیەکی جددی لە خۆگرتووە: لە لایەکەوە باوەڕبوون بە وەی کە گەیشتن بەو ئامانجە شیاوە، و هەر ئەوەش چارەسەرە، بەلام لە لایەکی ترەوە، باوەڕبوون بەوەی کە عیراق دەوڵەتێکی بەزۆرەملێیە و بێچارەیی وایکردوە کە کورد ئەو باوەڕە سیاسیە هەڵبژێرێ کە ئەویش بەدەستهێنانی عیراقێکی دیموکراتیە.

بە باوەڕی من، دوای ئەو هەموو ساڵانە لەو خەبات و قەناعەتە فیکریە و ئەو هەموو هەوڵانەش دوای کەوتنی دیکتاتۆری عیراق بە هەمان ئاڕاستەدا، ئەمڕۆ کورد بەرەوڕووی حاڵەتێك بوونەتەوە کە دەوێدا پرس نابێ ئەوەبێ کە ئایا هێز و توانای سەربازی و ئابووری و دیپلۆماسی ئەمریکا تێری بەرهەمهێنانی عیراقێکی دیموکراتی دەکا یا نا، بەڵکو دەبێ جارێکی تر ئەو پرسە بێتەوە گۆڕێ کە ئایا ئەسڵەن پڕۆژەی دەوڵەتی عیراق شیاوە یا نا، وە ئەگەر شیاوە چۆن؟

بە بۆچوونی خۆم ماهیەت و چوارچێوەی ڕاپۆتەکەی بیکەر – هاملتن ڕێك باسە لە شێوازی بەبنەجێگەیاندنی پرۆژەی دەوڵەتی عیراق، هەڵبەتە زێتر لە دیدێکی ئەمریکیەوە.

بەم مانایەش پرسیارەکە زیاتر دەبێ ئەوەبێ کە ئایا بە بەردەوامی و بگرە چڕبوونەوەی ئەو گرفتانەی کە هەر لە بیناسازی دەوڵەتی عیراقەوە بوون و بەردەوامیان هەبووە، وە لە دوای دیکتاتۆریش بە شێوەیەکی خوێناوی و خەستتر خۆیان دەردەبڕن، دەکرێ هەر پێداگیرێ لەسەر هێشتنەوەی دەوڵەتی عیراق یا ئەلتەرنەتیڤی تر هەن.

دەوڵەتی عیراق دوای ڕووخانی ڕژێمی بەعس

بەر لە هەر شتێك دەکرێ ئەوە بڵێین کە ئەمریکا بەر لە هاتنی هێزەکانی بۆ عیراق بیری لەوە نەکردبووەوە کە بەرەوڕووی ئەو رادەیە لە بەرهەڵستی و کاری تیرۆریستانە دەبێتەوە کە توانا و وزەیەکی زۆرتر بخوازێ لەوەی تەنها بۆ خستنی ڕژێمی بەغدا. لەوەش گرنگتر هەر زوو بۆ ئەمریکا ئاشکرا بوو کە تەنها کاری سەربازی تێری ئەوە ناکات کە سەرکەوتنی سیاسی و دیپلوماسی لە مەسەلەی عیراقدا بەدەستبهێنێ نەك هەر سەربازی. بۆ ئەوەش کارە هەرە قورسەکە، لە ڕووی سیاسیەوە، مەسەلەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق بوو. بە هەر حاڵ، بۆ ئەم مەبەستە، چەند ئەزموونێك و سابیقەی فیکری هەبوون کە ئەمریکا پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عراق لەسەر بینا کرد، کە بە باوەڕی من گرنگترینی ئەو ئەزموون و سابیقە فیکریانە ئەوانە بوون. ١) لەیەکچوواندنی حاڵەتی عیراق بە ئەزموونی ژاپۆن و ئەڵمانیای دوای جەنگی دووەمی جیهاتی. ٢) بینا کردنەوەی سەر لەنوێی دەوڵەتی عیراق لە ڕێگەی "کۆپییکردنی" پرۆژەی بەریتانیا بوو هی دامەزراندنی عیراق لە ساڵی ١٩٢٠. ٣) حسێبنەکردنێکی وورد بۆ ئەو کێشانەی کە لەگەڵ دامەزرانی عیراق بوون بە بنەما و دواتریش خەسڵەتی ئەو دەوڵەتیان پێکهێنا لە بەردەوامیدانە.

ئەوەی کە پەیوەندی بە خاڵی یەکەمەوە هەیە (واتە لێکچواندنی عیراق لەگەڵ هەندێ ئەزموونی تر) ئەوە دەکرێ بە ئاسانی بڵێن کە خاڵی لێوەدەرچوونی ئەمریکا لەم ڕووەوە چەوت بوو. بە باوەڕی من دەبێ خاڵی لەیەکچواندن لە نێوان یۆگسلاڤیای پێشوو، وەك پرۆژەیەکی سەر نەکەوتووی نەتەوەیی سربەکان، بکرایە تا لەیەکچواندن لە گەڵ ئەزموونەکانی ژاپۆن و ئەڵمانیا. لە ڕاستیدا ئەمڕۆ دوای سێ ساڵ و نیو لە کاری بەردەوام بۆ وەبەرهەمهێنانەوەی دەوڵەتی عیراق، ژمارەی ئەو خاوەن راو و دەسەڵاتدارە ئەمریکیانەی کە باوەڕیان بە لێکچواندنی عیراق و یۆگسلاڤیا هەیە (لەوانە پیتەر گالبێرت، وەك کۆنە دیپلۆمات و خاوەنڕا لەم بارەیەوە)، لە زێدە بوون دایە. ئێستاش ئەو بۆچوونە کەپێشتر ڕای هەندێك لە ڕووناکبیر و کۆنە دیپلۆمات بوو، کە عیراقیش وەك یۆگسلاڤیا کۆتایی دێت، لە ماوەی دواییدا بە ئاشکرا خراوەتە ناو دار و دەستەی دەسەڵات لە ئەمریکا.

لـەم بارەیـەوە، جگـە لـە هەنـدێ پێشـنیار لـە لایـەن هەنـدێ کەسـایەتی نـاو ئیـدارە و کۆنگرێس، دۆنالد رامسفێلد، چەند ڕۆژێك بـەر لە هەڵبژاردنـە هـەرە دواییـەکانی کـۆنگرێس (لـە مـانگی ڕابـردوو) واتـە بـەر لـە دەستکێشـانەوەی، راپـۆرتێکی داوە بـە جـۆرج بوشـە وە ئاماژەیـەکی گرنگـی لـەم بارەیـەوە تیایـە. لـە راپۆرتەکەیـدا رامسـفێلد کۆمـەڵێ پێشـنیاری خستۆتەڕوو وە لە دوو پێشنیاری هەرە دوایی راپۆرتەکە بیرۆکەی دابەشکردنی عیراق بـۆ سـێ هەرێم و مۆرکردنی پەیمانێك لە جۆری پەیمانی "دایتۆن"، کـە کۆتـایی عەمـەلی بـە دەوڵـەتی یۆگسلاڤیا هێنا، خستۆتەڕوو.[٢]

دیارە ئەوەش شاردراوە نیە کە ئـەمریکا خـۆی ئەنـدازیاری سـەرەکی پـەیمانی دایتـۆن بـوو، هەر ئەو ئەمریکایەی کە (لەسەر زاری هەر ئەم جێیمس بیکـەرە کـە لـە کۆتـایی هەشـتاکان و سـەرەتای نـەوەدەکان وەزیـری دەرەوەی ئـەمریکا بـوو) زووتـر رایگەیانـدبوو کـە ئـەوان بـە هەموو شێوەیەك دژی دابەشـکردنی یۆگسلاڤیان، لێـرەدا گرنگـە ئـەوەش بڵێین کـە سـەرەتای هەوڵدان بۆ سـەرلەنوێ دامەزراندنـەوەی دەوڵـەتی عـیراق وە لـە بـەردەوامی پرۆسـەی سیاسـی ئەو سەرلەنوێ دامەزراندنەوەیەدا سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردسـتان نـەیتوانی بـە ڕاشکاوی بە ئەمریکیـەکان وە بـە کۆمـەڵگای نێونەتـەوەی بڵـێ کـە لێکچـواندنی عـیراق لەگـەڵ ژاپۆن و ئەڵمانیا هەڵەیەکی گەورەیە و لە ئاکامیشدا عیراقیـەکان و ئـەمریکاش بـاجێکی زۆری ئەو چەوتیە دەدەن. ئەوەی پەیوەندی بە خـاڵی دووەمـەوە هەیـە (واتـە سـەرلەنوێ بیناسـازی عـیراق لەسـەر بنـەماکانی پـرۆژەی بـەریتانی) هەڵەیـەکی مێـژوویی تـر بـوو کـە بنەماکـەی کـۆپیکردنی تاقیکردنەوەیـەك بـوو کـە خـۆی هەڵەیـەك و نارەووایيـەکی مێـژوویی بـوو (بـە تایبـەت بەرامبـەر بـە کـورد) کـە بـە ڕادەیـەکی سـەرەکی بەرهـەمی سیاسـەتی کۆلۆنیالانـەی بەریتانیای مەزن بوو. لەم بارەیەوە دەبێ بە ڕاشکاوی بڵێم کە نووسـەری ئـەم ووتـارە لـە دوو نامەدا بۆ سـەرکردایەتی پـارتی و یـەکێتی، کـە هـەر ڕۆژێـك دوای ڕووخـانی حـوکمی دکتـاتۆر ناردرابوون بۆیان، گرنگیـەکی تایبـەتی دابـوو بـە مەترسـی لـە دووبارەکردنـەوەی نـەموزەج و پرۆژەی بەریتانی لە عیراقی دوای سەدام. لـە نامـەی یەکەمـدا ڕێـك ئـەوە هـاتووە کـە لایـەنی کوردی دەبـێ هـەر زوو پرسـیارێکی جـددی بـەرەو ڕووی ئەمریکیـەکان بکاتـەوە و هـەر ئـەو سەرکردایەتیە خۆشی بیرێك لەو پرسیارە بکاتـەوە، پرسـیارەکەش بـەم شـێوەیە بـوو: ئایـا کـە پـرۆژەی بـەریتانی لـە سـازدانی دەوڵـەتی عـیراق لـە مـاوەی ٨٣ سـاڵ (واتـە لـە ١٩٢٠- ٢٠٠٣) سـەرکەوتوو نـەبوو، ئایـا ئـەوە چ شـتێکە وا دەکـات کـە هـەمان ئـەم پرۆژەیـە لەسـەر دەسـتی ئەمریکیەکان سەر بکەوی؟[٣]

ئەوەی دەخوازم لێرەدا جەختی لەسەر بکەم ئەوەیە کە ئـەوە نـەك هـەر ئـەمریکا بـوو کـە بـاوەڕی وابـوو کـە بـە هـەر حـاڵ پـرۆژەی بـەریتانیا "بـە بـەرگێکی ئەمریکیـەوە" دەتـوانێ سەرکەوتوو بێت، بەڵکو سـەرکردایەتی سیاسـی باشـووری کوردسـتانیش لـەو بـاوەڕەدا بـوو کـە

بەرهــەمهێنانی عیراقێکــی دیمــۆکراتی و فیــدراڵی شــیاوە "لەســەر بنــەمای پــڕۆژەی بەریتانیەکە." نـەك هـەر ئـەوە، بـەڵکو سـەرانی کـورد لـەو بەشـەی کوردسـتان بـە شـانازیەوە، لێـرە و لـەوێ، باسـیان لـەوە دەکـرد کـە کـورد بـە ئەزموونەکەیانـەوە (١٩٩١- ٢٠٠٣) دەتـوانن پێشـەنگ و نموونـە بـن لـەم پڕۆسـەیەدا. نـەك هـەر ئـەوە بـەڵکو بـەر لـەوەش کـە ئەسـڵەن عیراقێکی فیدراڵی و نوێ هاتبێتە ئاراوە، میدیای رەسمی، بە هـەموو شـێوەکانیەوە، هـەر زوو کەوتە ناو پڕۆسەیەکی خەستی ڕازاندنەوەی عیراقی پڕ لە تەنگەژە و ململانێـی خوێنـاوی لـە ڕێگـەی وەسـفکردنی بـە **عیراقـی فیـدراڵی و نـوێ.****: ئـەو عیراقـەی نـەك هـەر بەرامبـەر ب ئەمریکا بەڵکو لەگەڵ خودی خۆشیدا لە ململانێیەکی خوێناوی دایە. ئەم ڕازاندنەوەیـە نـەك هەر گۆمانی شیاونەبوونی پرۆژەی دەوڵـەتی عیراقی لای هەرنـەبێ بەشـێکی بـاش لـە خـەڵکی کورد رەواندۆتەوە، بەڵکو بگرە واشـی کـردوە کـە ئـیتر عیراقـی نـوێ و فیـدراڵی لـە تەسـەوری خەلکـدا بەرهـەمهاتووە و پـڕۆژەی بـە زۆرەملێـی بـەریتانیش بـەم پێیـە بـووە بـە پـڕۆژەی یەکێتی ئارەزوومەندانە و عیراقی دیموکراتی.

ئـەوەی پەیوەنـدی بـە خـاڵی سـێهەمەوە هەیـە ئـەو کێشـانەی بوونـە بنـەما و خەسـڵەتی دەوڵەتی عیراق، دەتوانم بڵێم کە ئەو کێشانە، بـە تایبـەتی ئـەو خاڵانـەی کـە پەیوەنـدیان بـە **ناسنامە و دەسەڵاتی سیاسیەوە** هـەبووە و هەیـە، لـە قۆنـاغی دوای سـەربەخۆیی عـیراق (لـە ژولای ١٩٥٨)، بە تایبەتی لە ماوەی ساڵانی حـوکمڕانی بـەعس و سـەدامدا، ئـەو کێشانە زیـاتر چـڕتر و قـووڵتر بوونـەوە. دەبـێ لـە هـەمان کاتـدا ئـەوەش بڵـێین کـە رژێـم هـەوڵی جـدی شـاردنەوە و بێـدەنگکردنی ئـەو کێشـانەی دا لـە ڕێگـای میکـانیزمی **تـرس و تۆقانـدن و زۆربۆهێنان**، بەڵام کاتێك کە قـەلای تـرس ڕووخـا ئـەو کاتـە، دەرکـەوت کـە گرفتـە کۆنـەکان نەك هەر چارەسەر نەکرابوون، بەڵکو ئەو کێشانە بە تایبەتی لە ڕەهەنـدی شیعە و سـوننەی عەرەبـەوە بـە شـێوەیەکی خوێنـاوی خـۆی دەربـڕی. ئەوەشـی کـە کێشـەکانی یـەکجار قـوڵتر کردەوە ئەو ڕاستیە بـوو کـە لـە ڕەهەنـدە ئیقلیمـی و جیهانیەکانیانـەوە هەنـدێ لـەو کێشانە تەشـەنەبوونێکی تازەیـان بـەخۆوە بینـی وە بـەم جـۆرە عـیراق بـوو بـە مەیـدانی هەنـدێك ململانێی تازە کە لە سەرەتای دامەزرانی عیراقەوە نەبوون.

هـەر لـەو چوارچـێوەیەدا، بـە بـاوەری مـن، نـاکرێ هـەر وا بـە ئاسـانی بگـۆترێ کـە ئـەو دەسـتوورە هەمیشـەییەی کـە بەرهـەمهاتووە، کـە دواجـار لەرێگـەی تـەوژمێکی پرۆپاگەنـدەی سیاسـیەوە وا کـرا کـە زۆربـەی خـەڵکی کوردسـتان دەنگـی بـۆ بـدا، بـە ڕێگـەی زۆربۆهێنـانی ئەمریکا بوو وە کورد چارەی تری نەبوو. بە مانایەکی تر ئەم دەسـتوورە و ئـەو قۆناغـەی کـە ئـەمرۆ بـاری سیاسـی باشـووری کوردسـتانی پێگەیشـتووە نـاکرێ نـەڵێین بەرهـەمی ئـەو قەناعەتە نیە کە لـە چوارچـێوەیەکی سیاسی- فیکریـدا نـاوی دەنـێم "ئۆتۆنـۆمیزم".دواجـار خەباتیش بۆ وەدەستهێنانی ئۆتۆنۆمی (کە دواتر بوو بە فیدرالی) و دیمۆکراسی بـۆ عـیراق بـە

هەزاران وە بگرە سەدان هەزار قوربانی لێکەوتۆتەوە. دەکرێ لێرەدا ئەو پرسیارەش بکەین: ئایا گەر تەنها، کەم یا زۆر، سیاسەتی ئەمریکا بەرپرس ببینرێ لەو حاڵەتی بنبەستەی کە پرۆسەی بە عیراقیکردنی باشووری کوردستان و پرۆسەی سیاسی لە عیراقی پێگەیشتووە، ئەی قەناعەت و سیاسەتە کوردیەکان و ئەو هەموو کارەی ئەو لایەنە بۆ جورکردنی پرۆژەی دەوڵەتی سەرلەنوێی عیراق کردوویانە لە کوێی هاوکێشە و بەرپرسیاریەتی دەوەستێ؟ پرسە نیگەرانئامیز و هەستیارەکانی باری سیاسی باشووری کوردستان چڕتر دەبنەوە وەختێك دەزانین کە لە دەستووری هەمیشەییدا کورد هیچ زەمانەتێك وان هێلی خۆ پاراستنی سیاسی — دیپلوماسی (وەکو مافی چارەی خۆنووسین بە ڕێگەی ریفراندومەوە یا زەمانەتی نێودەوڵەتی یا پشتگیریەکی بێ سێ و دووی زلهێزێکی وە ئەمریکا) بۆ حاڵەتی پاشەکشێ و بنبەست بەدەست نەهێناوە، بۆ ئەوەی لە حاڵەتی ئەوهادا و خۆپێوەبگرێتەوە یا پشتی پێببەستێ. لە ڕاستیدا مەسەلە بنەڕەتی و هەرە گرنگەکانیش (وەکو سنوور و کێشەی کەرکوك) دواخراون، هەر وەك چۆن ل بەیانی ١١ی مارسی ١٩٧٠ دا کرا. ڕێك ئەوە یەکێ لەو نموونانەیە کە پێماندەڵێن فیدراڵیەکەی ئەمڕۆ زۆرتر لە ئۆتۆنۆمیەکەی ساڵی ١٩٧٠ دەچێ تا شتێکی تر.

سیاسەتی ئەمریکا لە عیراق: لە تەوژم و هێرشەوە بۆ پاشەکشێ

بە پێداچوونەوەییەکی بە پەلە بە پێشوەچوونەکانی پەیوەندیدار ب مەسەلەی عیراق و سیاسەتی ئەمریکا لەم پەیوەستەدا لە ماوەی ڕابردوودا، تێبینی دەکرێ کە ئەمریکا لە حاڵەتی پاشەکشێ دایە، ئەمەش بۆ هەر نەبێ هەندێك لە شارەزایان شتێکی کتوپڕ نەبوو، بەلکو چاوەڕوانکراویش بوو.[٤] لەم بارەیەوە سەرکەوتنی دیموکراتەکان لە هەڵبژاردنەکانی کۆنگرێس (بە هەر دوو بەشەکانیەوە) مەرج نیە تەنها کاریگەریەکی نێگەتیڤانەی هەبێ بۆ سیاسەتی بۆش و کۆماریەکان لە مەڕ عیراق، بەڵکو بگرە ئەم پێشوەچوونە دەتوانێ دەرفەتێکیش بێ بۆ ئەمریکا بۆ **پێداچوونەوە**. بە مانایەکی تر، ئەم ڕووداوە دەرگەی بۆ هەندێ گۆڕانکاری لە سیاسەتی ئەمریکا لە عیراق خستە سەر پشت. لە ڕاستیدا هەتا بەشێك لە کۆماریەکان کە خوازیاری گۆڕانکاری بوون لەم سیاسەتەدا دەمێك بوو چاوەڕوانی دەرفەتێك بوون بۆ ئەنجامدانی گۆڕانکاری. مانای ئەوە نیە کە دیموکراتەکان، دوای سەرکەوتنیان لە هەڵبژاردنەکان، لە تەسکبینیەکی حیزبیەوە و بۆ تۆڵەسەندنەوە لە کۆماریەکان ئامادەبن هەر جۆرە گۆڕانکاریەك بکەن لە سیاسەتی ئەمریکادا بەرامبەر بە عیراق، بە بێ گوێدانە ئەو ڕاستیەی کە کێشەی عیراق (بە تایبەتی لە ڕووی هەندێك لە ڕەهەندەکانی ئەو کێشەیەوە کە ڕاستەوخۆ ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکا پەیوەندیدار دەکەن) بۆتە کێشەی هەموو ئەمریکا وەکو نەتەوە/ دەوڵەت. لە ڕاستیدا نووسەری ئەم وتارە

لە چاوپێکەتنێکی لەگەڵ ڕۆژنامەی (**کوردستانی نوێ**)دا لە کۆتای ٢٠٠٣ و سەرەتای ساڵی ٢٠٠٤ ئەوەی جەختکردۆتەوە کە ئەگەر ئەمریکا دەرفەتێکی هەبێ بۆ سەرکەوتن لە عیراق ئەوا بێگومان بە ڕێگەی بەنەتەوەییکردنی (یا بەنەتەوەیی بینینی) کێشەکە دەبێ، واتە دوورگرتنی شەڕ لە عیراق و سیاسەتی ئەمریکا لەم ولاتەدا لە حاڵەتی بەحیزبیکردن.(٥) هەر لەم ئاراستەیەدا ڕاپۆرتەکەی بیکەر-هاملتن بە ڕاشکاوی داوای ئەوە دەکات کە مەسەلەی عیراق لە مەسەلەیەکی حیزبی دەرکرێ وە ببێ بە مەسەلەی هەموو لایەنەکان.(٦) ڕێك لەم خاڵەوە، جێگەی سەرنج و گرنگیە کە هەڵبژاردنەکان وە دەرچوونی ڕاپۆرتی بیکەر- هاملتن لە ڕووی زەمەنیەوە زۆر لە یەکتر نزیکن، بەڵکو بگرە لە قۆناغێکا بە چڕی تێکەڵاوی یەکتریش دەبن.

پرسیارێکی گرنگ لەم پەیوەستەدا ئەوەیە: ئایا ئەو ئەلتەرنەتیڤانەیە کامانەن کە لە بەردەم ئەمریکان بۆ دەرچوون لە بنبەست. بۆ وەڵامی ئەم پرسیارەش تەنها گەڕانەوە بۆ ڕاپۆرتی بیکەر- هاملتن بەس نیە بەڵکو کۆی ئەو بیرو بۆچوونانەی کە دەربڕاون بە درێژایی کات، هەر لە دوای کەوتنی ڕژێمی عیراق تا ئەمڕۆ.

وەك دەزانرێ ماوەیەکە زۆر کەس و لایەن لێکۆڵینەوە و گفتوگو لە سەر ژمارەیەك لەو ئەلتەرنەتیڤانە دەکەن و هەتا دێت ئەم باسە قوڵتر و فراوانتر دەبێت. لە ڕاستیدا دەتوانین کۆی ئەم باسواخواسانە لە چەند وشەیەکی کەمدا کۆبکەینەوە: ئەمریکا لە مەسەلەی عیراق و کێشەی پەیوەندیدارەکاندا بە بێ ئەلتەرنەتیڤێکی بێ کەموکوڕی ماوەتەوە، بە مانایەکی تر هەر ئەلتەرنەتیڤێك کە باس دەکرێ هەڵبژاردنی لەوەی تر قورسترە. بەم مانایە هیچ ئەلتەرنەتیڤێك ناتوانێ بە شێوەیەکی بنەڕەتیانە بە سەرکەوتنی تەواو (١٠٠٪) بۆ ئەمریکا لە قەلەم بدرێ. لەم حاڵەتدا سەرکەوتن و شکست هەردووکیان ڕێژەیین!

بە هەر حاڵ ئەو ئەلتەرنەتیڤانەی کە تا ئێستا باسکراون بە گشتی ئەمانەن: ١) زێدەکردنی ژمارەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق. ٢) کشانەوەی بە تەواوەتی ئەمریکا لەو ولاتە. ٣) سەر لە نوێ ڕێکخستنەوەی هێزەکان بە پەیوەندی لەگەڵ پرۆسەی "بەعیراقیکردن"(٩) وە بەم پێیەش کشاندنەوەی بەشێك لە هێزەکان. ٤) پارچەپارچەکردنی عیراق بۆ سێ بەش.

دیارە ئەلتەرنەتیڤی یەکەم، لە باشترین حاڵەتدا، شیاو بوو وە کاریگەریشی دەبوو ئەگەر لە سەرەتای پرۆسەی ئازادکردن/ **داگیرکردندا ڕەچاوبکرایە نەوەك دوای ئەو هەموو ماوەیە.** (٧) جگەلەمەش ئەمڕۆ زێدەکردنی ژمارەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق ئاسان نیە ئەوە ئەگەر ئەسڵەن فەراهەمیش ببێت: دوای خەسارەتێکی زۆری گیانی کە لە هێزەکانی ئەمریکا لەو ولاتە کەوتووە و بەرزبوونەوەی دەنگی نارەزاییەتی لە ئەمریکا بەرامبەر بە جەنگی عیراق و مسۆگەرنەبوونی پشتگیری، بە تایبەتی پشتگیری دارایی، بۆ هەنگاوێکی لەم جۆرە

له لایەن کۆنگرێسی ئەمریکیەوە و زێدەبوونی تێچوو (مەسروفات)ی مانەوەی هێزەکان لە عێراق (ئێستا مانگانە نزیکەی ٨ ملیار دۆلار) و بەزەحمەتکەوتنی کۆکردنەوەی ژمارەیەکی پێویست لە سەربازانی یەدەگ (ئیحتیات)، ئاسان نیە، ئەوە ئەگەر ئەسڵەن هەر بشکرێ. جگە لەمەش، جۆرە باوەڕێکیش هەیە کە زێدەکردنی ئەو هێزانە بە ژمارەی ١٠ یا ٢٠ هەزار ناتوانێ جیاوازیەکی بنەڕەتی ستراتیژی دروست بکات. بەم مانایە زێدەکردن بەم ژمارە کەمە ئەم ئەلتەرنەتیڤە ناگایێنێتە ئەو ئاستەی کە لە ڕووی ستراتیژیەوە هاوسەنگی هێز بە شێوەیەکی بنەڕەتی بگۆڕێ. جگە لەوە، دەبێ ئەوەش لەبیر نەکەین کە دیوەکەی تری کێشەکە ئەوەیە کە پڕۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراق بە شێوەیەکی جددی گیری خواردووە. بۆ چارەسەرکردنی ئەو کێشەیەش، بە هەر دوو دیویدا (**مەسەلەی ئاسایش و پرۆسەی سیاسی**)، بیرکردنەوەیەکی تازە پێویستە کە بتوانێ سنووری بیرکردنەوەی کلاسیکی (پشتبەستن تەنها بە **هێزی سەربازی** بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان وە پڕۆژەی عێراقی یەکبوو) ببەزێنێ و بەم شێوەیەش هەندێ ئەلتەرنەتیڤ و پارادیمی نوێ لە بیرکردنەوەی بهێنێتە گۆڕێ. دیارە لەم سۆنگەیەشەوە گرنگە هەر زوو ئەوە جخت بکرێتەوە کە هەر هەنگاوێکی سیاسی، تەنها بە مەبەستی بەسیاسیکردن و بە دیپلۆماسیکردنی کێشەکان، ناتوانێ ببێتە زەمانەتی سەرکەوتنی ئەلتەرنەتیڤێکی لەم جۆرە. بە مانایەکی تر هەر هەنگاوێك لەم بارەیەوە ئەگەر کۆك نەبێت لەگەڵ ستراتێژی ئەمریکا (بە مانا هەرە

فراوانەکەی لە ناوچەو لە جیهاندا) ئەوا هەنگاوێکە دەتوانێ زیانبەخش بێت بۆ ئەم ستراتیژیە تا سوودبەخش.

دیارە بۆ زیاتر بە سیاسیکردن و بە دیپلۆماسیکرنی کێشەی عیراق، یا ڕاستتر بڵێین دۆزینەوەی چارەسەریەك بۆ ئەم کێشەیە، لە ڕاپۆرتەکەی (بیکەر - هاملتن)دا وا پێشنیار دەکرێ کەوا بۆ کەمکردنەوەی فشار لەسەر ئەمریکا و سنووردانان بۆ تیرۆر لە عیراق دەبێ دەستبکرێ بە گفتوگۆ لەگەڵ ئێران و سوریا.[٨] بە هەر حاڵ، بە باوەڕی من پێشنیارێکی لەم جۆرە، هەتا ئەگەر نەکەوێتە بواری پراکتیکیشەوە، بە ڕادەی یەکەم تەفەکردنی خۆکوشتنە کە لە ڕوومەت و متمانەی نێونەتەوەیی و سیاسەتە هەرە بەرفراوانەکانی ئەمریکا لە جیهان وە بە تایبەتی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەکرێت. لە ئاستی پراکتیکیشدا دەستپێکردنی دیالۆگ لەگەڵ ئەو دوو وڵاتە، هەر نەبێ بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ، ڕەوایی بەخشینە بە سیاسەتی پشتگیریکردنی تیرۆر و خەرابکاریە کە ئەو دوو وڵاتە لە ناوچەدا پیادەی دەکەن. بە مانایەکی تر، دیالۆگێکی لەم جۆرە دەستی تێرۆر لە لوبنان و جێگەی تر و ئۆردوگای دژ بە هەر پێشوەچوونێکی ئاشتیانە، بە تایبەتی لە کێشەی ئیسرایل و فەلەستیندا، بەهێز دەکات. هەروەها هەنگاوێکی لەم جۆرە دەبێتە هۆی لەدەستدانی دەرفەتی بەرەڕووبوونەوە لە فایلی "وزەی ئەتۆمی" ئێران، ئەو فایلەی کە ماوەیەکە جیهانی ڕۆژئاوا (بە تایبەتی ئەمریکا)ی بەخۆە خەریککردوە و جێگەیەکی تایبەتیشی هەیە لە ستراتیژی هەرە بەرفراوانی ئەمریکا لە جیهانی ئەمڕۆدا. بە بۆچوونی من ئەم پێشنیارەی بیکەر- هاملتن، کە دیارە زووتر سەنەتۆرێ دیمۆکرات (هیلەری کلینتن)یش کردوویەتی، ئاماژەیەکە کە لە ڕوانگەیەکی کورتخایەنەوە هیچ سوودێکی ئەوتۆی نابێت وە لە ڕوانگەیەکی درێژخایەنەوە دەتوانێ زۆریش زیانبەخش بێت بۆ ئەمریکا: دیالۆگ لەگەڵ ئەو دوو وڵاتەدا پاشەکشەیەکی هەرە جددی دەبێت. پرسیار لێرەدا ئەوەیە، ئایا دەکرێ ئەمریکا پاشەکشێیەك و بنبەستێك بە پاشەکشێیەکی جددیتر چارەسەر بکات. وەڵامی ئەم پرسیارە لە ڕوودا و پێشوەچوونەکانی داهاتوودا دەردەکەوێ.

دیارە ئەلتەرنەتیڤی دووەم (کشانەوەی بە تەواوەتی لە عیراق)، بە تایبەتی ئەگەر بە پەلە بکرێ وە تیایدا هەندێ حیساباتی کورتخایەن لەبەرچاو بگیرێ، دەتوانێ بە کارەسات تەواو ببێ بۆ ئەمریکا. ئەم وڵاتە وەك زلهێزێك، کە ماوەیەکە لەو باوەڕەدایە و **خەباتیش بۆ ئەوە دەکات** کە لە جیهان لاو ناوچەدا ئەندازیاری گۆڕانکاریە بنەڕەتیەکان بێت، دوور نیە بە هەنگاوی کشانەوەی بە پەلە و بە تەواوەتی دەستپێشخەری و "باڵادەستی" خۆی لە مەڕ گۆڕانکاریەکان، نەك هەر لە عیراق بەڵکو لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و جیهانیش، لە دەست بدات. نەك هەر ئەوە بەڵکو ڕەوتی گۆڕانکاری و ڕووداوەکانی ناوچە، بەهەر حاڵ لە هەندێ ڕوانگەوە، بە توندی پەیوەندیدار دەکات. ئەگەرێکی ئەوها دەتوانێ ببێتە هۆیەکی تر بۆ

زێدەبوونی تەوژمی "توندڕەویئیسلامی" لە ناوچە و جیهان وە هەروەها کاریگەریەکی کارەساتئامێزیشی دەبێ بۆ کوردستان، بە تایبەتی باشووری کوردستان. بە باوەڕی من، هەر نەبێ لە دێدێکی کوردستانیانەوە، دەکرێ ئەلتەرنەتیڤی ٣ و ٤ (لە سەرەوە) بە یەکەوە گرێ بدەین. بەو جۆرەی کە لە باس و خواسەکاندا هاتووە، سەر لە نوێ دابەشکردنەوە و ڕێکخستەوەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق و ناوچە شانبەشانی کشاندنەوەی بەشێك لەم هێزانە بۆ ئەمریکا، دەکرێ دوو شێوە، یا یەکێك لەم شێوانە، وەرگری:١) کشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق تەنها بۆ دەرەوەی شارەکان وە جێگیر کردنیان لە مەسافەیەکی/ نزیك لەو شارانە؛ یا خود ٢) کشانەوەی ئەو هێزانە بۆ هەندێ وڵات (جێگە)ی تر کە سنووریان هاوبەشە لەگەڵ عیراقی عەرەبی (عیراق بەبێ باشووری کوردستان). لەم شێوە دابەشکردنەوەش (واتە شێوەی دووەم) دوو جێگە لەبەر چاو گیراون، یا ڕاستتر بڵێین گفتوگۆیان لەسەر کراوە لە باسوخواسەکاندا، کە یەکێکیان کوەیتە و ئەوی تریشان باشووری کوردستانە. بە هەر حاڵ، لەوە دەچێ کە ئەمریکا لە هەردوو حاڵەتەکەدا پێویستی بەوە هەبێ کە چەند بنکەیەکی سەربازی لە کوردستان دابمەزرێنێ بۆ ئەوەی لە لایەکەوە هێزەکانی لەوێ بحەوێنەوە و لە لایەکی تریشەوە لە ئامادەباشیدا بن بۆ هەر ئەگەرێك. ئەوەش دەبێ بگوترێ کە گرنگی مانەوەی هێزە ئەمریکیەکان لە کوەیت و کوردستان و تەنها لەوەدا نابێ کە لە عیراق بەکاربهێنرێن، بەڵکو لە داهاتووی نزیك یا دوور ئەرك و گرنگی ئیقلیمیشیان ببێ!

لە بارەی بنەجێبوونی هێزەکانی ئەمریکا لە کوەیت یا لە باشووری کوردستان، چەند پرسیارێکی گرنگ دێنە پێشەوە: ١) ئایا ئەمریکا لە هەنگاوێکی ئەوهادا کوەیت یا کوردستان یا هەردووکیان هەڵدەبژێرێ؟ بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە پێویستە چەند شتێك تیشکی بخریتە سەر.

بەر لە هەر شتێك بۆ کوەیت ئاسان نابێ کە بەبێ دڵەڕاوەکی و بەبێ مەرج لێبگەری ئەمریکیەکان بنکەی سەربازی هەمیشەیی (پەیوەندیدار بە کێشەی عیراق و ناوچە) لەسەر خاکی ئەو وڵاتە دابمەزرێنن. لەم حاڵەتدا کوەیت بیر لە کۆمەڵێ دەرهاوێشتەی نێگەتیڤ، کە لە دامەزرانی بنکەی سەربازی هەمیشەیی و بەکارهێنانی ئەو هێزانە لە عیراق و ناوچە دەکەونەوە، دەکاتەوە. ئەم دەرهاوێشتە نێگەتیڤانە دەکرێ لە ئاستی سیاسەتی ناوەوەی وڵات و ئیقلیم و پەیوەندیە عەرەبی و خەلیجی و ئیسلامیەکان دەربکەون. نابێ هەرگیز ئەوەش لەبیر بکرێ کە هەر چەندە کوەیت دەوڵەتێکی بچووکە و ئەمریکا فەزڵی ڕزگار کردنیشی بەسەر ئەو وڵاتەوە هەبێ، ئەوا ئەو وڵاتە هەرنەبێ خاوەنی سەروەری "نەتەوەیی" خۆیەتی و بە سوود وەرگرتن لە پرەنسیپی "سەروەری نەتەوەیی" دەتوانێ وە ئەگەری ئەوەش هەیە، دامەزراندنی بنکەی سەربازی ئەمریکی، پەیوەست بە کێشەی ئاسایشی عیراق و ناوچە،

ڕەتبکاتەوە؛ ٢) ئایا لە ڕووی ستراتیژیەوە ئەمریکیەکان کوردستان یا کوەیت هەڵدەبژێرن؟ لە ڕاستیدا وەڵامی ئەم پرسیارە ئاسان نیە. بەهەر حاڵ ئەوە ئەمریکیەکانن کە هەلسەنگاندنێکی لەم جۆرە دەکەن و دواتر بڕیار لەسەر ئەلتەرنەتیڤەکان دەدەن. بە بۆچوونی من خالێکی لاوازی کوردستان لەم بارەیەوە ئەوەیە کە ئەم وڵاتە داخراوە و سنووری هاوبەشی لەگەڵ ئاوی نێونەتەوەیی ئازادا، یا لەگەڵ وڵاتێك کە بە بێ سێ و دوو قەبووڵی کرانەوە بۆ هاتووچۆی هێزەکانی ئەمریکا بکات، نیە؛ ٣) بە بۆچوونی خۆم، لەگەڵ هەندێ خاڵی لاوازی کوردستانیشدا، ئەگەرێکی بە هێز هەیە کە ئەمریکا کوردستان، وەك تەواوکەری ڕۆڵی کوەیت وە هەتا بگرە وەك تاکە ئەلتەرنەتیف، هەڵبژێرێ بۆ دامەزراندنی هەندێ بنکەی سەربازی پێویست. دیارە لەم بارەیەوە لە ماوەی دواییدا هەندێ بۆچوونی گرنگ دەرکەوتن کە بانگەشەیان بۆ بنەجێکردنی هێزەکانی ئەمریکا لە باشووری کوردستان کردووە. لەو دەنگانەی کە لەم بارەیەوە دەکرێ خاوەن کاریگەری بن (ریچارد هۆلبرۆك)ە کە بەر لە ماوەیەك پێشنیاری کرد لە چوارچێوەی هەوڵەکاندا بۆ ڕێگەگرتن لە تورکیا بۆ ئەوەی نەیەتە ناو باشووری کوردستان هێزەکانی (ناتۆ) لە کوردستان بنەجێبکرێن. هەر لەو چوارچێوەیەشەدا بنەجێکردنی هێزەکانی ئەمریکا لە باشووری کوردستان دێت. بە پێی بۆچوونی هۆلبرۆك هەنگاوێکی ئەوها هیچ دژایەتیەکی نابێ لەگەڵ بەرژەوەندیەکانی تورکیا، بەڵکو بگرە بوونی هێزی ئەمریکا لە کوردستان هێمنیش بەو وڵاتە دەبەخشێ.(١٠) بە هەر حاڵ، ئەم بۆچوونە کە تورکیا نیگەران نابێ لە بنەجێکردنی هێزەکانی ئەمریکا لە کوردستان، لە باشترین حاڵەتدا جۆرێك لە خۆشبینی سیاسی لەخۆ دەگرێ؛ تورکیا هەرگیز حەز ناکات جێگە و ڕێگەی ستراتیژی کوردستان بە هێز ببێ. لە لایەکی ترەوە ئەوە مانای وا نیە کە هەنگاوێکی لەم چەشنە ئەسڵەن شیاو نیە و نارازیبوونی توریکا دەتوانێ ڕێگە لە کردنەوەی بنکەی سەربازی لە باشووری کوردستان بگرێت. ڕاستە تورکیا زۆر پێی خۆش نابێت بەڵام ئەوە دواجار ئەمریکایە کە لە ڕۆشنایی بەرژەوەندیەکانی خۆیەوە بڕیاری ئەوە دەدات کە ئایا بنکە سەربازی لە کوردستان دابمەزرێنێ یان نا. لە ڕاستیدا بە پێی بۆچوونێکی ئەمریکی دەکرێ جۆرێك لە "تەکامولی ستراتیژی"(١١) فەراهەم ببێ لە نێوان بوونی بنکەکانی ناتۆ لە تورکیا و بوونی بنکەی سەربازی ئەمریکی لە کوردستان: بە پێی پرەنسیپێك کە زیاتر هێنری کیسنجەر پێیەوە ناسراوە وە لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا ڕەنگی داوەتەوە ئەوەیە کە دەکرێ دوو وڵات لەگەڵ یەکتردا نەسازێن، وە بگرە دژایەتیشیان لەگەڵ یەکتردا هەبێ، بەڵام هەردووکیشیان دۆست و هاوپەیمانی ئەمریکا بن. بەم مانایەش ئەگەر پێداویستی خۆی فەرزکرد ئەوا بێگومان ئەمریکا دەتوانێ بنکەی سەربازی لە کوردستان دابنێ بە بێ ئەوەی هەڵوێستی تورکیا، بە زەرورەت، توانیبێتی ڕێگر بێت. بە هەر حاڵ، دوای ئەزموونی جەنگی عیراق کە تورکیا (بە پێی بڕیارێکی پەرلەمان لە ١ی

مارسی ٢٠٠٣) ڕێگەی نەدا هێزەکانی ئەمریکا بە خاکیدا تێبپەڕن بۆ ناو کوردستان/ عیراق، ئەمریکا ئەوە باش دەزانێ کە لە حاڵەتێکی هاوشێوەی پێویستدا ئەگەری زۆرە کە تورکیا هەمان هەڵویست دووپات بکاتەوە. ئەوەی کە گرنگە لێرەدا بگوترێ ئەوەیە کە، لە بەردەم ئەگەری دانانی بنکەی سەربازیی ئەمریکی لە کوردستان، نابێ لایەنی کوردی هەر وا بە ئاسانی بە هەنگاوێکی ئەوها ڕازی بێ: ڕاستە کورد خاوەن سەروەری نەتەوەیی نیە کە بە ئاسانی بتوانێ بڵێ نا، بەڵام دیسان گرنگە قەبوڵکردنیش لە دوای کۆمەڵێ هەڵسەنگاندن و "حیسابات" و **دانانی مەرج بێت!**

پرسیار ئەوە ئایا لایەنی کوردی لە حاڵەتێکی ئەوهادا چ بەرامبەرێك لە ئەمریکا داوا دەکات؟ بە باوەڕی من قەبوڵکردنی ئەوەی کە ئەمریکا بە هەوەسی خۆی بنکە بکاتەوە لە باشووری کوردستان بەبێ ئەوەی کە ستاتوی سیاسی و دیپلۆماسی ئەو بەشەی کوردستان ڕوون بووبێتەوە و وەسەر خرابێ هەڵەیەکی گەورەیە: مەبەستیش لە وەسەرخستن ئەوەیە کە کوردستان وەك هەرێمێکی فیدرالی بۆی نیە ڕێگە بە (یا داوەتی) هێزێکی بیانی بکا. بڕیارێکی ئەوها ڕێك لە دەسەڵاتی حکومەتی عیراقی (مەرکەزی/ ئیتحادی) دایە. بەم مانایەش پێویستە کوردستان ببێ بە خاوەن سەروەری (یا شێوەی سەروەریەك) بۆ ئەوەی بتوانێ، یا خود **مافی ئەوەی هەبێ**، بڕیارێکی ئەوها بدات. دەبێ مرۆڤ ئەوە بزانێ کە لایەنی عەرەبی، لە چوارچێوەی سیستەمی فیدرالیدا بە پێی ئەو دەستورەی کە کورد خۆی قەبووڵی کردووە، ڕێگە بە کورد نادات کە یەکلایەنە بکەونە ناو هەندێ تەرتیباتی سیاسی و ستراتیژی لەگەڵ ئەمریکا. بە کورتی، لە ڕوانگەیەکی کوردستانیەوە، دامەزرانی هێزەکانی ئەمریکا لە کوردستان ئەوە پێویست دەکات کە لایەنی کوردی داوای چەند شتێك بکا: ١) وەسەرخستنی ستاتوی سیاسی و دیپلۆماسی کوردستان لە حاڵەتی هەرێمێکی فیدراڵی بۆ حاڵەتێك کە دەوێدا کوردستان ببێ بە خاوەن **سەروەری نەتەوەیی**، بۆ ئەوەی لە ڕێگەی ئەو سەروەریە نەتەوەییەوە مافی هەبێ داوای مانەوەی هێزەکانی ئەمریکا بکات؛ ٢) پرۆتۆکۆلێکی ڕەسمی و ئاشکرا، وە باشتریش ئەگەر ئەم پرۆتۆکۆلە پشتگیری (ناتۆ)ی لە پشت بێت (کە تیاییدا شێوەی پەیوەندی و ئیلتیزاماتەکان دیاری بکرێت) مۆر بکرێ لە نێوان لایەنی کوردی و لایەنی ئەمریکی؛ ٣) بۆ ئەوەی کوردستان وەك "هاوپەیمان" نەبێتە بارگرانایی بەسەر ئەمریکاوە پێویستە ئەو وڵاتە (باشووری کوردستان) بنەمایەکی ئابووری بەهێزی خۆی هەبێ، بەم مانایەش کوردستان بەبێ کەرکوك ناتوانێ لە ڕووی ئابووریەوە ئەو وڵاتە بە هێز بێت؛ ٤) دەبێ بۆ لایەنی ئەمریکی و کوردی ئەوە ڕوون بێ کە گەلی کوردستان مۆری ئەمریکا (بگرە لەوەش خەراپتر مۆری دەستی درێژی ئەمریکا لە ناوچە ئیسرائیلی دووەم)ی کەوتۆتە سەر وە دەکرێ ئەگەر ڕووداوەکان بە ئاقارێکی ترسناکدا بڕۆن

(وەکو ئەوەی کشانەوەی بە پەلەو نارێکخستووی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق و کوردستان) بە زیانێکی زۆر وە بگرە بە کارەسات بۆ کورد تەواو ببێ!

هەر لە چوارچێوەی ئەلتەرنەتیڤی (٣ و ٤)دا، لە سەرەوە) نووسەری ئەم وتارە پێشتر لە زۆر بۆنەدا ئەوەی دووپات کردۆتەوە کە بەرامبەر حاڵەتی سەرکەوتنی ئەمریکای ١٠٠٪ لە عیراق یا دژەکەی (شکستی ١٠٠٪) حاڵەتی سێهەم هەیە کە دەتوانێ ئەلتەرنەتیڤ بێت بەرامبەر بە ئەو دوو حاڵەتە ئەویش ئەوەیە کە ئەمریکا بگاتە ئەو قەناعەتە، کە لەوەدەچێ کەم یا زۆر پێشی گەیشتبێ، کە ئیتر وەدەستهێنانی سەرکەوتنی بە تەواوەتی (١٠٠٪) لە باشترین حاڵەتدا ئاسان نیە واتە ڕازی بێت بە ڕادەیەك ئاستێك لە شکست/ سەرکەوتن. وەك چۆن کاتی خۆی لە ئاکانی جەنگی کۆریا (لە چوارچێوەی سەرەتاکانی جەنگی سارد)دا ئەمریکا دەستی بە کۆریای باشوورەوە گرت وە ئەوەی قەبوڵکرد کە ناتوانێ تەواوی کۆریا بە هەردوو بەشەکەی بەدەست بهێنێ وە بەم پێیەش کۆریای باشووریش دەستی بە ئەمریکاوە گرت (لە هەردوو حاڵەتدا دژ بە تەوژمی کۆمونیزم)، دەکرێ ئەم ئەزموونە ببێ بە نەموزەجێك کە خۆی دووبارە بکاتەوە لە حاڵەتی باشووری کوردستان و ئەمریکادا. هەڵبەتە پرسیارێکی گرنگ ئەوەیە کە ئایا ئەمریکا چەند ئامادەیە ئەم ئەلتەرنەتیڤە تاقیبکاتەوە، هەر بەم شێوەیەش گرنگە بزانین ئایا لایەنی دەسەڵاتی کوردی لە باشووری کوردستان چەند ئامادەیە کە بۆ ئەلتەرنەتیڤێکی لەم شێوەیە کار بکات وە ئایا ئەسڵەن گەیشتۆتە خاڵی بێهیوابوون لە پرۆژەی دەوڵەتی یەکبووی عیراق؟[١٢]

ڕاپورتی بیکەر- هاملتن

هەر وەك لەسەرەوە گوترا، مەبەستی سەرەکی ئەم وتارە پێداچوونەوە و لێکۆڵینەوە لەسەر ڕاپۆرتەکەی بیکەر- هاملتن نیە بەڵکو باسکردنیەتی لە سنووری پێویستدا بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانەی کە لە سەرەتای باسەکەدا کراون. بە هەر حاڵ، زۆر بە گشتی ئەو ڕاپۆرتە وێنەکی ناڕوون وە بگرە تاریکیش لە ئەمرۆی عیراق و سیاسەتی ئەمریکا وە هەروەها باشووری کوردستان لەم پەیوەستەدا دەخاتە ڕوو. نووسەرانی ئەم ڕاپۆرتە گرنگیەکی پێویستیان بە بۆچوونی کوردی نەداوە، یا ڕاستر بڵێین گرنگیەکی زۆر کەمیان پێداوە. بە تایبەتی ژمارەیەك لە پێشنیارەکانی ڕاپۆرتەکە ڕاستەخۆ بوونەتە هۆی نیگەرانی و دڵەڕاوکی لەلای سەرانی کورد. لە چڕکردنەوەی ڕاپۆرتەکە لە یەك ڕستەدا دەتوانین بڵێین: عیراقی دیموکراتی بەدەست نەهات و ترسی لەدەستچوونی کوردستانیش هەیە.[١٣]

ڕاستە ڕاپۆرتی بیکەر-هاملتن دەربارەی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکایە لە مەسەلەیەکی زۆر تایبەتیدا، بەڵام بە بۆچوونی من بەهەمان ڕادە ڕاپۆرتەکە دەربری ئەو بنبەست و ئاکامە کارەساتئامێزەیە کە دامەزرانەوەی دەولەتی عیراق پێگەیشتووە.

له تێبینیەکی گشتیدا لەو کاردانەوانەی کە تا ئێستا لە لایەنی رەسمی کوردیەوە دەربارەی راپۆرتی بیکەر- هاملتن دەرچوون، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ کە جارێکی تریش سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان ناخوازێ باس لە چەوتیەکانی خۆی بکات وە بە شێوەیەکی رخنەگرانە رۆلی خۆی هەڵسەنگێنێ. ئەو سەرکردایەتیە دەخوازێ خۆی وەکو قوربانی بخاتەروو، وەکو ئەوەی کە لە ماوەی رابردوودا ئەکتەریکی کارا نەبووبێ لە پرۆسەی ژیاندنەوەی دەولەتی عیراق. لە کاردانەوە رەسمیە کوردیەکاندا، راگەیاندنی سەرۆکی/ سەرۆکایەتی هەرێم، مەسعود بارزانی، دەربارەی راپۆرتەکەی بیکەر- هاملتن کە لە ٢٠٠٦/١٢/٧ راگەیەندراوە، جێگەی سەرنجە[١٤].

لایەنی کوردی بە باوەڕێکی زۆرەوە لە سێ سال و نیوی رابردوودا شانبەشانی ئەمریکا کاریان کردووە بۆ بەرهەمهێنانەوەی ئەو عیراقە دیموکراتی و فیدرالیەی کە ئەمرۆ بە بنبەست گەیشتووە. وە هەر لە چوارچێوەی ئەو باوەرەی کە ئەم پرۆژەیە سەرکەوتوو دەبێ، وە بۆ ئەوەی لە پراکتیکدا سەرکەوتوو بێ، لایەنی سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان کاری لەگەل مەسەلە هەرە هەستیار و چارەنووسسازەکاندا کردوە، وەکو کێشەی کەرکوک و پێداچوونەوەی دەستوور و...هتد. لەم بۆچوونەوە پێویستە هەڵسەنگاندنی هەندێ خاڵی گرنگی راپۆرتی بیکەر-هاملتن و کاردانەوەی سەرکردایەتی کورد بکەین. بە مانایەکی تر ناکرێ لەو بارەی کە شتەکانی پێگەیشتووە ئەو سەرکردایەتیە وا بە ئاسانی خۆی لە دەرهاوێشتە و ئاکامەکانی کاری سێ ساڵ و نیویان بۆ دامەزراندنەوەی عیراق بدوزنەوە. لێرەدا بە شێوەی چەند خالێك ئەم شێوە بۆچوونە، واتە هەلسەنگاندنی کێشەکان لە رێگەی بینینی هەردوو دیوی دراو، پیادەدەکەم:

١- پێشنیاری بیکەر-هاملتن بۆ "بەنێونەتەوەییکردن و دواخستنی" چارەسەری مەسەلەی کەرکوک کاردانەوەی نێگەتیڤانەی لای سەرکردایەتی باشووری کوردستان دروستکردووە. لەم بارەیەوە کاردانەوە کوردیەکە، وەکو بلێی، خۆدزینەوەی سەرکردایەتی کوردیە لە بەرپرسی لە کێشەی کەرکوک. مرۆڤ بە ئاسانی دەتوانێ بپرسێ ئایا ئەو هەموو ماوەیەی رابردوو بۆ مەسەلەی کەرکوک چی کراوە تا بە پێی ئەوەی کە لایەنی کوردی خۆی کردوویەتی راسپاردەکانی بیکەر-هاملتن هەڵسەنگێنین نەك لەرێگەی دەربرینی حەزەکانی ئەو سەرکردایەتیەوە. لێرەدا پرسیارێکی جددی ئەوەیە: بە لەبەرچاوگرتنی ئەو هەموو کاتە زۆرەی کە لەدەستدراوە وە لە رووی پراکتیکیەوە بۆ کەرکوك — کەم یا زۆر- هیچ نەکراوە و کاتێکی کەم ماوە و کارێکی زۆر ماوە کە بکرێ، ئایا راستیەکەی باشتر نیە سەرکردایەتی کورد **خۆی بگاتە ئەو قەناعەتە کە بەلێ مەسەلەی کەرکوك کاتی زۆرتری پێویستە؟** ئایا سەرکردایەتی کورد رازی دەبێ بە ئەنجامدانی رێفراندوم دەربارەی چارەنووسی کەرکوك بەبێ ئەوەی باری کەرکوك و ناوچەکانی تر ئاسایی کرابێتەوە؟ ئایا ئەگەر ئەو کاتەی کە

ماوە بەشی ئاساییکردنەوەو چارەسەرکردن و راستکردنەوەی زوڵمە مێژووییەکانی نەکرد کە لە مەسەلەی کەرکوك و ناوچەکانی تر لە کورد کراون، سەرکردایەتی کورد هەر رازی دەبێ بە ئەنجامدانی رێفراندوم؟ ئایا کە سەرکردایەتی کورد نەیتوانی پێشتر لە زەمەنی کوردیدا (مەبەست ئەو کاتەی کە رۆیشتووە و جێگە و رێگەی کورد بەهێزتر بوو لە ئەمرۆ) کەمێکیش بەدەست ب هێنێ لە مەسەلەی کەرکوك، چۆن دەتوانێ لە زەمەنی عەرەبیدا (واتە ئەو کاتەی لایەنی عەرەبی خۆی بەهێز کردووە) ئەو هەموو کارەی ماوە لە پرۆسەی بە ئاساییکرنەوە و چارەسەری یەکجارەکی بە ئەنجام بگەیێنی؟ دواجار سەیر ئەوە دەبێ ئەگەر هەمان ئەو سەرکردایەتیە، کە ئەمرۆ بیرۆکەی درێژکردنەوەی کات بۆ چارەسەری کێشەی کەرکوك رەتدەکاتەوە، لە سبەینێیەکی نزیکدا خۆی داوای درێژکردنەوە ئەو کاتە بکات! سەرۆکی هەرێمی کوردستان، مەسعود بارزانی، ئەوەش رەتدەکاتەوە کە کێشەی کەرکوك "بخرێتە ئەستۆی گروپی نێودەولەتی پشتیوانی عیراق،" وە جەخت دەکاتەوە کە "دەستور میکانیزم و ماوەی جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ی دیاریکردووە[١٥]. ئەوە لە حالێکدا کە لایەنی کوردی خۆی بە نێونەتەوەییکردنی کێشەی کەرکوکی قەبوولکردووە، نەك هەر ئەوە بەلکو کاتی خۆی هەوڵی زۆریشیدا کە ئەو بەنێونەتەوەییبوونە لە دەستوردا بچەسپێ. لە مادەی ٥٨، کە دواتر بە تەواوەتی لە ماددەی ١٤٠ی دەستووری هەمیشەییدا چەسپاوە، هاتووە کە "لە حاڵەتی نەگەیشتن بە چارەسەری کۆتایی کێشەی کەرکوك، ئەنجومەنی سەرۆکایەتی بۆی هەیە داوا لە نەتەوە یەکگرتووەکان بکات کە کەسایەتیەکی نێودەولەتی لێوەشاوە دیاری بکات بۆ تەحکیم لە بابەتی کەرکوکدا". لەراستیدا لە کاتی بلاوبوونەوەی دەستور، سەرکردایەتی کورد ئەم بە نێونەتەوەییکردنە دەستوریەی کێشەی کەرکوکی بە سەرکەوتنێکی گەورە بۆ کورد لەقەلەمدا. بە بۆچوونی من جیاوازی لە نێوان بەنێونەتەوەییکردنەکەی بیکەر-هاملتن کە پێشنیاریان کردووە بۆ کێشەی کەرکوك وە لەگەل ئەو بەنێونەتەوەییکردنەی کە لە دەستوردا هاتووە تەنها لە ناو وردەکاریەکاندایە و هیچی تر!

٢- راگەیاندنەکەی سەرۆکی هەرێم پێشنیارەکەی بیکەر-هاملتن، کە "داهاتی نەوت بخرێتە ژێر دەسەلاتی حکومەتی ناوەندیەوە و لەسەر بنەمای ژمارەی دانیشتوان دابەشبکرێ،" رەتدەکاتەوە. لە لایەکی ترەوە، ئەوەی راستی بێت پێشنیارەکەی بیکەر-هاملتن شتێکی زۆر جیاواز نیە لەوەی کە لە دەستوری هەمیشەییدا هاتووە. لە ماددەی ١٠٩ی ئەم دەستورەدا هاتووە کە "نەوت و گاز موڵکی هەموو گەلی عیراقە لە گشت هەرێم و پارێزگاکان"، وە لە ماددەی ١١٠دا هاتووە کە "حکومەتی ئیتیحادی لەگەل حکومەتەکانی هەرێمەکان و پارێزگاکان هەلدەستێ بە بەرێوەبردنی ئەو نەوت و گازەی کە لەکێلگەکانی ئێستا دەردەهێنرێ بە شێوەیەك کە داهاتەکەی بە یەکسانی بەسەر دانیشتوانی هەموو ولاتەدا

دابەشـبکرێ". لـە خوێندنـەوەی ئـەو دوو مادەیـەی دەسـتور (١٠٩و١١٠) دەتـوانین چـەند دەرەنجامێـك هـەلێنجین: ١) لـە مەسـەلەیەکی ئـەوها هەسـتیارو سـتراتیژیدا (نـەوت و گـاز) **پارێزگاکان و حکومەتەکانی هەرێمەکان یەکسانکراون** وە لەم یەکسانکردنەشدا، بە شێوەکی ناراسـتەوخۆ، رۆل و گرنگـی حکومەتـەکانی هەرێمـەکان زۆر کەمکراوەتـەوە،ب) بـە پێـی ماددەی ١١٠ تەنها ئاماژە بە بەرێوەبردنی ئەو نەوت و گازەی کە **ئێستا** دەردەهێنـرێ کـراوە وە بـە راشـکاویش باسـی ئـەوە نـەکراوە کـە نـەوت و گـازەی کـە لـە دوارۆژدا دەرهێنـرێ چـۆن بەرێدەبرێ وە ئایا لەم حالەتەدا داهاتی نەوت و گاز لە هـەرێم و پارێزگاکان دەکەوێتـە ژێـر دەستی هـەرێم و پارێزگاکان خۆیـان یـا نـا، ٣) ئـەوەی لـە هـەمووی گـرنگترە ئەوەیـە کـە لـەم مەسەلە هەستیارەدا هیچ تایبەتمەندیەك نەدراوە بە هـەرێمی کوردسـتان، ئـەو هەرێمـە نـەك هـەر جیانەکراوەتـەوە و مامەڵەی تایبـەتی لەگـەل نـەکراوە بـەڵکو یەکسانیش کـراوە لەگـەل پارێزگاکان، بەو مانایەش ستاتوی هەرێمی کوردستان وەك ستاتوی هەر پارێزگایەکە!

٣- سـەرۆکی هـەرێم، لـە راگەیاندنەکەیـدا، بیرۆکـەی پێداچـوونەوەی دەسـتوری بـە بەشـداری بسـپۆرانی نەتەوەیـەکگرتووەکان، رەتدەکاتـەوە. کەچـی لـە لایـەکی تـرەوە بیرۆکـەی پێداچوونەوە بە دەستوردا نەك هەر بیرۆکەیـەکی تـازە نیـە، بـەڵکو بگـرە لایەنـە عیراقیـەکان (بـە کوردیشـەوە) و ئـەمریکا و نەتەوەیـەکگرتووەکان ئـەو پێداچـوونەوەیان لـە قۆنـاغێکی زووتـردا قـەبوولکردوە وە بریاریشـی لەسـەر دراوە. هـەمان ئـەو سـەرکردایەتیەی کـە ئـەمرۆ نارازیە لە پێشنیاری بیکەر-هاملتن لە مەر پێداچوونەوەی دەستور، پێشتر وە لـە **هـەنگاوێکی زۆر نادیمۆکراتیانەدا**، ئەوەیان قەبوولکرد کە دوای هەڵبژاردنی پەرلەمانی عـیراق (بـۆ چـوار سال) لیژنەیەکی دەستنیشانکراو لـە لایـەن پەرلەمانـەوە بـە دەسـتوردا بچێتەوە و گورانکـاری تیادا بکات، ئەوەش مەسەلەی ووردەکاری و تەفسیر و تەفسیرکاریە کە ئایـا چ گۆرانکاریـەك وە چەند. بۆ دەلـێم نادیمۆکراتیانـە، چـونکە ئـەم قەبوولکردنـە دوای ئـەوە هـات کـە پەرلـەمانی کوردسـتان رەشنووسـی دەسـتوری قـەبوولکردبوو وە لـەوەش زیـاتر لـە رێفرانـدومێکی گەلیـدا (لە ئاستی عیراق و کوردستان) رەشنووسەکە دەنگـی بـۆ درابـوو. لەراسـتیدا بـە قـەبوولکردنی ئەم رەشنووسە، کورد دەستورێکی قـەبوولکرد کـە هـیچ زەمانـەتێکی بـێ سـێ و دوو بـە کـورد نادا بۆ کاتی **پاشەکشە و بنبەست**، بەلکو بگرە ئەوەی بە دەستیش هاتووە ترسی لەدەسـتدانی هەیـە. جگـە لـەوە، بـە پێـی بریـاری نەتەوەیـەکگرتووەکان ١٥٤٦ (لـە ٨ی حـوزەیرانی ٢٠٠٤) پسپۆرانی نەتەوەیەکگرتووەکان (وەك هاریکـار- یارمەتیـدەر) ئـەو مـاف و رۆلـەیان پێـدرا کـە بەشداریبکەن لە نووسینەوەی دەستوردا، جا قسە لەسەر ئەوە نیە کـە نەتـەوە یـەکگرتووەکان رۆلیان هەیە یا نا، بەلکو رۆلیان چەندە و چۆنە. بـەم مانایـەش پێشنیارەکەی بیکەر-هاملتن دەربـارەی "بەشـداری پسـپۆرانی نەتەوەیـەکگرتووەکان" شـتێکی تـازە نیـە. لەراسـتیدا لـە بەرهـەمهێنانی دەسـتوری هەمیشـەییدا پسـپۆرانی نەتەوەیـەکگرتووەکان رۆلی گرنگـی خۆیـان

بینی. پرسیار ئەوەیە ئایا دەکرێ بڵێین کە سەرکردایەتی کورد، کەم یا زۆر، ئاگادار نیە لەوەی بەر لە دوو ساڵ چ بڕیارێکیان داوە و چیان قەبوڵکردووە و چی ڕوویداوە؟

دواجار خەڵکی کوردستان بۆی هەیە بپرسێ ئایا ئەو گفتوگۆیانەی نێوان سەرۆك کۆمار، جەلال تاڵەبانی، لە لایەك وە گروپی بیکەر-هاملتن، لە کاتی ئامادەکاری بۆ ڕاپۆرتەکە ڕوویانداوە چی بوون وە ئایا تاڵەبانی توانیویەتی بەراشکاوی بۆچوون و نیگەرانیەکانی کورد بگەیەنێ؟ من گومانم هەیە، لەبەر هۆیەکی سادە: تاڵەبانی سەرۆکی هەموو عیراقە! جگە لەوەش بە پێی ڕاگەیاندنەکەی بارزانی، گروپی بیکەر-هاملتن بە نامەیەك لە لایەن سەرۆکی هەرێمەوە ئاگادارکراونەتەوە لە بۆچوونی لایەنی کوردی بەلام گروپەکە "هیچ گرنگیەکی بە نامەکە نەداوە و نەشیان خوێندۆتەوە"[١٦]. پرسیار ئەوەیە ئایا نەدەکرا زۆر بەر لە دەرچوونی ڕاپۆرتەکە خەڵکی کوردستان لە نامەکە و نیگەرانیەکان ئاگادار بکرێنەوە بۆ ئەوەی بۆ جارێکیش بێت کورد وەپێش ڕووداوەکان بکەوێ و بەر لەتەربوون مشووری چەتر بخوات؟

بەهەرحاڵ مەرج نیە دەسەڵاتدارانی ئەمریکا هەموو ڕاسپاردە و پێشنیارەکانی ڕاپۆرتی بیکەر-هاملتن لەبەرچاو بگرن، چ جای ئەوەی کە بە هەموو ووردەکاریەکانیەوە وەك خۆی قەبوڵیبکەن. لە لایەکی ترەوە ئەم ڕاپۆرتە دەرفەتێکی تر بە دەسەڵاتدارانی ئەمریکا دەبەخشێ کە پێداچوونەوەیەك بە سیاسەتەکەیاندا بکەن وە لەوەش گرنگتر ئەو باسوخواسانەی کە لە ئاستی جیاجیای ڕەسمی و نارەسمی لە ئەمریکا دەربارەی ڕاپۆرتەکە دەکرێن گرنگی تایبەتیان دەبێ بۆ "بەنەتەوەییکردنی"[١٧] کێشەی عیراق وە سیاسەتی ئەمریکا لەم پەیوەستەدا. لەم بارەیەوە ڕاپۆرتەکە، هەتا ئەگەر بەشێکی کەمیشی وەك هاتووە وەربگیرێ، توانای ئەوەی هەیە کە ببێ بە پلاتفۆرمێکی هاوبەش بۆ کۆماری و دیموکراتەکان بۆ گەڵاڵەکردنی ستراتیژێکی هاوبەش.

دەرەنجام

ئەو کێشانەی کە لەگەڵ دامەزرانی عیراق ئامادەییان هەبوو، بەتایبەتی لە ساڵانەی حوکمرانی بەعسدا خستبوونەوە و چڕبوونەوەیان بەخۆوە بینیوە. لەدوای کەوتنی دکتاتۆر ئەو هەموو کەلەکەبوونە مێژووییە (بەتایبەتی دەرهاوێشتە کولتوری و سیاسیەکانی ساڵانی حوکمرانی بەعس) لەگەڵ هەندێ تۆخمی تازە، کە بەشێکیان درێژبوونەوەی ڕووداوە ئیقلیمی و جیهانیەکانن، بەشێوەیەکی خوێناوی خۆیان دەردەبڕن.

ئەم بارودۆخە سیاسیەی کە ئەمریکا لە ئاراستەیەکی ستراتیژی هەرە بەرزدا بەرەورووی بۆتەوە، پێویستی بە وەرچەرخانێك هەیە، بەردەوامبوون وە پێداگرتن لەسەر ئەوەی کە عیراق وەك دەوڵەتێکی یەکبوو بمێنێتەوە، بە ئەگەری زۆر بارەکە بەرەو پشێواوی زێتر

دەبات، لە راستیدا کێشەکە زۆرتر دەرهاوێشتەی ئەو پێداگرتنەیە. دیارە راپۆرتەکەی بیکەر-هاملتن سەرلەنوێ پێداگرتنە لەسەر پرۆژەی دەولەتی عیراقی یەکبوو، وە بگرە بە حکومەتێکی مەرکەزی بەهێزەوە، ئەو پرۆژەیەی لە سەرهەلدان و درێژبوونەوەیدا (١٩٢٠-٢٠٠٣)، کۆمەلی تراژیدیا و کۆمەلکوژی و کیمیابارانکردنی کوردی لێکەوتەوە.

بەلام ئەوەی کە، لەلایەکی ترەوە، بەپێی پێویست باسی ناکرێ و پێی لەسەرداناگیرێ ئەو پرسیارەیە: ئایا ئەوە چی بوو وای لە سەرکردایەتی سیاسی کورد کرد کە باوەری وابێت لەو هەموو پێکهاتەیەی عیراق دەتوانرێ دەولەتێکی دیموکراتی و فیدرالی پر لە ئاشتی و خۆشگوزەرانی بەرهەمبهێندرێت؟ دیارە لەم وتارەدا جەخت لەسەر ئەوە کراوەتەوە کە باوەربوون بە **ئۆتۆنۆمیزم** (وەك پێکهاتەیەکی کولتوری و فیکری و سیاسی) وە دیموکراسی بۆ عیراق بنەمای هەرەگرنگی بیروباوەری سەرکردایەتی سیاسی بووە بەوەی کە عیراقی دیموکراتی و فیدرالی بەرهەمهێنانی شیاوە. نەك هەر ئەوە بەلکو هەر ئەم پرۆژەیەی "عیراقی دیمۆکراتیە" سالانێکی زۆر قوربانیشی بۆ درا، وە لە سێ سال و نیوی رابردوودا ئەم سەرکردایەتیە هەموو هێز و توانای لەپێناو بەرجەستەکردنی ئەم پرۆژەیە بەکارهێنا.

چارەسەریەکی سیاسی دادپەروەرانی کێشەی کورد ناکرێ لەسەر پێشوەچوون و بەردەوامبوونێکی نادادپەروەرانەی مێژوویی بینابکرێ، وە ئەگەر هەر کرا، ئەوا زوو یا درەنگ، جارێکیتر بە ئەگەری زۆر بە بنبەست دەگاتەوە.

راپۆرتی بیکەر-هاملتن بە رادەیەکی زۆر پشتکردنە لە "دۆستانی" ئەمریکا، بە تایبەتی کورد، وە موجامەلەکردنی ناحەزانی ئەمریکا لە ناوە و دەرەوەی عیراق: لە ناوەوەی عیراق مەبەست رازیکردنی سوننەی عەرەبە وە لە دەرەوەش موجامەلەکردنی ئێران و سوریایە، ئەمەش هەمووی لە پێناو بە ئەنجامگەیاندنی پرۆژەی دەولەتی عیراقە. لە لایەکی ترەوە ئەگەر ئەم راپۆرتە، رێك وەکو خۆی، بخرێتە بواری پراکتیکەوە ئەوا لە ئاکامدا، بە ئەگەری زۆر، ئەمریکا نەدەتوانی ناحەزانی خۆی لە خۆ نزیککاتەوە و دۆستانی خۆشی لەدەستدەدات. بە مانایەکی تر ئەوەی کە راستەوخۆ پەیوەندی بە عیراق و چارەنووسی باشووری کوردستانەوە هەیە ئەوەیە کە بەدەستهاتنی عیراقی فیدرالی و دیموکراتی لە باشترین حالەتدا ئاستەمە و لە دەستچوونی نیمچە ئازادیەکەی کوردستانیش ئەگەرێکی جددیە.

لە لایەکی ترەوە، لەوەدەچێ سیاسەتە کوردیەکان زۆربەی جار سەرپێیی بن: ئەو شتەی ئەمرۆ خەباتی بۆ دەکرێ، سبەینێ بۆی دەربکەوێ کە هەمان شت لە بەدەستهاتنیدا نەك هەر بە قازانجی کورد نیە بەلکو لە زەرەریەتی. ئەم بۆچوونە رێك مەسەلەی کەرکوك و کێشەی نووسینەوەی دەستور دەگرێتەوە. کێ دەلێ لە بارودۆخێکی تازەدا بەنێونەتەوەییبوونی کێشەی دەستور و کێشەکانی تر، وەك کەرکوك، بە زەرووەرەت بە زیانی

کورد تەواو دەبێ. بەباوەڕی من قەیرانێکی دەستوری لە ئاستی نێوەنەتەوەیی لەوانەیە فەراهەمبوونی دەرفەتێك (کرانەوەی دەروازەیەك)ی تری بۆ کورد لێبکەوێتەوە.

بەباوەڕی من کێشەکە لە نێوەنەتەوەییبوون یا نەبوونیدا نیە، بەلکو لە شێوەی تێگەیشتن و هەلسوکەوتی سەرکردایەتی دایە: بەهەر حال **پێداگرتن** دەتوانێ کاریگەری هەرە گرنگ لە زۆر لە دەرهاوێشتەکانی ئەو ڕووداوانە بکات کە لە پێش ئێمەن. دیارە ترسی سەرکردایەتی جارێکیان لە بەنێونەتەوەییبوون وە جارێکی تریشیان لە بەناوخۆییبوونی (بەعیراقیبوونی) کێشەی کورد ڕەنگدانەوەی ئەو شێوە ئایدیۆلۆژی و خەباتە سیاسیەیە کە چوارچێوەکەی ئۆتۆنۆمیزمە[١٨]. بەو مانایەش دوور نیە هەمان ئەو بەنێونەتەوەییکردنەی کێشەکان، کە ئەمڕۆ لە کاردانەوەی سەرکردایەتیدا ڕەتدەکرێتەوە، سبەینێ ببێتە داواکاریەکی کورد لە بەرامبەر هێرش و ڕەتکردنەوەی لایەنی عەرەبی وە زێدەبوونی ترس لە خۆکێشانەوەی ئەمریکا لە عیراق!

هەندێ بیروبۆچوون و "پێشنیار"

لەم بەشەی وتاردا هەولدەدەم چەند بیروبۆچوونێك بخەمە پێش چاو، بەلکو وەك بەرچاوڕوونیەك و بەشداریەك لە گفتوگۆکاندا وەربگیرێن. مەبەستیش لێرەدا ئەوەیە کە قۆناغەکە دوور لە هەندێ دروشم و موزایەدە و بڕیاری بەپەلە پێویستی بە خوێندنەوە و لێوردبوونەوە هەیە. دەمەوێ ئەوەش بلێم کە ئەم بیرو بۆچوونانە چەند ڕوویان لە دەسەلاتدارانی کوردستانە، هەرنەبێ ئەوەندەش ڕووی لە ڕای گشتی کوردستانیە:

١) پێویستە سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان، هەرچی زووە، هەولی ڕێکخستنی گروپێك لە پسپۆڕ و شارەزایان بدات. کاری ئەو گروپە ئەوەبێ کە، بەشێوەیەکی بابەتیانە و لە ئاستێکی پێویستیدا و لە دیدێکی کوردستانیەوە، پێداچوونەوەیەك بە ئەو سێ سال و نیوەی ڕابردووەوە بکات، ئەم گروپە پێویستە لە پسپۆڕانی شارەزا و تەواو سەربەخۆ پێکبێت وە بەهیچ شێوەیەك کاریگەری حیزبی یا هەرشێوە کاریگەریەکی تری، لە دوور و نزیکەوە، لەسەر نەبێت. بەرهەمی کاری ئەم گرۆپە نەك هەر لێکۆلینەوە بێت، بەلکو بتوانێ لە هەموو مەسەلە پەیوەندیدارەکاندا پێشنیاری پێویست بکات.

٢) بەباوەڕی من لەم قوناغەدا ڕاگەیاندنێکی چەند خالی لەلایەن سەرۆکایەتی هەرێمەوە بەس نابێت بۆ وەلامێکی پڕ بەپێستی ئەگەر و نیگەرانی و پرسە هەنووکەییەکانی باشووری کوردستان. ئەم قۆناغە پێویستی بە زێتر هەیە لە ئاستی یەکخستنی سیاسەتەکان وە تێکەلاوکردنی جەماوەر و ڕای گشتی کوردستان بەشێوەیەکی پۆزەتیف و پێویست. ئەم قوناغە چەند ڕەخنە لە هەلۆیستی بیکەر-هاملتن هەلدەگرێ، ئەوەندەش بەخۆداچوونەوە و هەلسەنگاندنی سیاسەتە کوردیەکان و ڕەخنەلێگرتنیان پێویست دەکات.

٣) ئەم قوناغە پێویستی بە نموونە، ئەوە هەیە کە سەرۆکی هەرێم "وتارێك بۆ نەتەوە" پێشکەش بکات کە تیایدا بە شێوەیەکی کراوەو شەفافیەتەوە دەستنیشانی کەموکوورییەکان لە سیاسەتە کوردیەکاندا بکرێ وە شێوە بۆچوونی سەرکردایەتی سیاسی بۆ مەسەلەکان روونبکرێتەوە. ئەمرۆ سەرکردە و جەماوەری کوردستان رادەیەکی نیگەرانیيان پێویستە، نەك شاردنەوەو بێدەنگکردنی نیگەرانیەکان، بۆ هێنانەگۆڕێی هەندێ پرسی جددی و گەران بەداوی وەڵامە شایستەکاندا. بەردەوامبوون لەسەر گوتاری عیراقی فیدراڵی و دیموکراسی و نوێ دەتوانێ حاڵەتی ئەوەی من پێیدەڵێم **بەنجبوونی خەڵکی کوردستان** درێژتر بکاتەوە، بە هەندێ ئاسەواری کارەساتئامێزەوە.

٤) چالاککردنەوەی بەپەلەی دیپلۆماسی (دیپلۆموسیەتی) کوردی لە ئەوروپا و جیهان بۆ گەیاندنی نیگەرانی و کێشەکان وەکو هەن. دەبێ سەرکردایەتی هەرنەبێ لەم قۆناغە هەستیارەوە ئەو هەلەیە، واتە راگرتن (تجمیدکردن)ی هەموو چالاکیە دیپلۆماسیەکانی باشووری کوردستان بوو لە رۆژئاوای ئەورۆپا، راستبکاتەوە کە سێ ساڵ و نیوە لەسەری بەردەوامە.

٥) لە ماوەی دوای کەوتنی دکتاتۆرەوە لایەنی کوردی، راستتر بڵێین سەرکردایەتیەکەی، لە قەیرانی سیاسی و دیپلوماسی ترساوە و خۆی لێ بەدوور گرتووە. جگە لەمەش هەڵەیەکی گەورەی کردووە کە هەموو باوەر و وزەی خۆی خستوتە سەر ئەوەی کە بە گفتوگو دەکرێ کورد ئەو شتانەی داوای دەکات بەدەستی بهێنێ. ئەگەر چی سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان تا ئێستا هەوڵیانداوە کە هیچ قەیرانێکی سیاسی یا دیپلۆماسی لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق روونەدات، ئەوکاتانەی نیمچە قەیرانێکیش روویدابێت، ئەوا هەرزوو بە گفتوگۆ "چارەسەرکراوە"، یا راستتر بڵێین بە گفتوگۆ هۆکارەکانی قەیران جارێکی تر داپۆشراونەتەوە. من باوەرم وایە لە نیمچە قەیرانەکەی هەردوایی، دەربارەی ئالای عیراق (بلێ ئالای بەعس)، سەرکردایەتی کورد نەیتوانی مامەڵەی پێویست لەگەڵ قەیراندا بکات وە دواجار تارادەیەکیش بە زیانی لایەنی کوردی تەواوبوو. بەباوەری من خۆدزینەوەیەك لە قەیران هەڵەیە، بگرە هەندێ جاریش قەیران پێویستیەکی سیاسی و دیپلۆماسیشە بۆ ئەوەی سەرلەنوی بەپێی مەرجی خۆت هاوکێشەکان بخەملێنیتەوە. ئەو ئامرازەی کە دەتوانێ بریاردەربێت لەم بارەیەوە پێداگرتن و وەگەرخستنی راست و دروستی ئیرادەی خەڵکی کوردستانە؛ وەگەرخستن نەك بۆ موزایەدە یا بۆ هەندێ مەبەست کە لەراستیدا پێویستی بە بزواندنی جەماوەر نیە: بەبزواندنی جەماوەر وەرەقەیەکی ستراتیژی بێت و بەس.

٦) هەرچەندە ئەو سەرکردایەتیە ویستوویەتی وا پیشان بدات کە ئەو بە پەرۆشە بۆ بەشداری خەڵکی کوردستان لە پرسە نەتەوەییە چارەنووسسازەکاندا، بەلام تا رادەیەکی زۆر

دەتــوانم بلــێم پێچــەوانەکەی راســت بــووە. لەراســتیدا بگــرە ترســێکیش هــەبووە لــە **بەسیاسیبوونی** شەقامی کوردی: لەبری کە ئەم شەقامە وەکو سەچاوەیەکی هێز ببینرێ، وەك خەتــەرێك بــۆ ســەر دەســەلاتی ئــەم ســەرکردەیە بینــراوە. ئەگــەر وانیــە بۆچــی ئــەم سەرکردایەتیە، بەتایبەتی هەردوو حزبی سەرەکی، رێگەیان بە خەلکی کوردستان نەدا بە سەدان هەزار برژێنە سەر شەقام لەرۆژی ٢٢ی شواتی ٢٠٠٤، ئەو رۆژەی بە هەزاران لە خەلکی کوردستان لە تاروگە لە ژمارەیەکی زۆر لە پایتەخت و شارەکانی جیهانی رۆژئاوا هاتنە سەر شەقام بۆ داواکردنی چارەسەری کێشەی کورد لە رێگەی ریفراندومەوە. هەر لە پەیوەستی ریفراندومدا، بۆ هەندێ کەسایەتی عەرەبی هەبوون، ئەگەر چی کەمیش بوون، بەراشکاوی لایەنگری داخوازیە گشتیەکانی بزاڤی رێفراندوم بوون، بەلام ئەم سەرکردایەتیە تا بۆی کرا خۆی دزیەوە لە هەلۆیستەیەکی سیاسی و شەفاف و شایستە لەم بزاڤی رێفراندومە؟ ئەوەی لێرەدا دەبێتە پێشنیار ئەوەیە کە کەمترین شت لەم قۆناغە بکرێ ئەوەیە کە هەموو بەنداوێك لابرێ لە بەردەم خەلکی کوردستان. وەختێك سیستانی توانی بە خۆپیشاندانی ١٠٠,٠٠٠ کەس لە بەغدا زۆر لە مەرجەکانی سیاسەت بگۆرێ، بۆ لایەنی کوردی بە رێگەکردنەوە لەبەرامبەر سەدان هەزار کەس ناتوانێ بە هیزی تازە و مەرجی تازەوە کاریگەری بخاتە سەر مەیدانی سیاسی؟ ئەوەش گرنگە بلێین ئەگەر خەلکی کوردستان بە موزایەدە و هەندێ گەمەی سیاسی حیزبیانە هێنرایە سەر شەقام ئەوا ئەو وەختە هەنگاوی ئەوها نەك هەر ناتوانن یارمەتی چارەسەری کێشەکان بدەن بەلکۆ کارێکی لەم جۆرە بگرە قەوارە و قولایی کارەساتەکە زیاتر و فراوانتر دەکا!

٧) هەرگیز **بەبێ مسۆگەربوونی سەروەری نەتەوەیی** بۆ باشووری کوردستان نابێت هەر وا بە ئاسانی بوار بدرێت کە ئەمریکا لە باشووری کوردستان بنکەی سەربازی دابنێ. ئەمریکاش پێویستە ئەوە بزانێ کە لە چوارچێوەی ئەو تەرتیباتە دەستوری سیاسیەی عیراق لایەنی کوردی بۆی نیە پەیمانی ستراتیژی مۆربکات و داوای هێزی بیانی بکات: کاتی ئەوە هاتووە و زۆریش درەنگە، ئەگەر هاوپەیمانیەك هەیە لەنێوان کورد و ئەمریکا، ئەوا پێویستە ئەو هاوپەیمانیە پێناسەبکرێ و ناوەرۆکی بدرێتێ و چوارچێوەی بۆ داریژرێ. کەمتر لەمە مانای وایە کورد باجی شتێك دەدات کە لەراستیدا ئەسلەن بە دەستی نەکەوتووە.

٨) ئەوەی کە تا ئێستا وەکو کێماسیەکی جددی لە سیاسەتە کوردیەکان لە باشووری کوردستان تێبینیمکردوە ئەوەیە کە لایەنی کوردی پلان و پرۆژەی سیاسی ئەلتەرنەتیڤی نیە بۆ حالەتی بنبەست و پاشەکشەی جددی لە پرۆسە سیاسیەکاندا. بەم مانایەش هەر ئێستا (لەرووی سیاسی و نەفسی و ئابووری و دیپلۆماسیەوە) کورد ئامادەنیە (راستترە بلێین ئامادەنەکراوە) بۆ رۆبەرووبوونەوەی حالەتی یەکجارەکی بنبەست و پاشەکشێ. ئەمە گرفت

و کێماسیەکی چارەنووسسازەو هەر رۆژێکیش دواکەوتن لە چارەسەرکردنی دەکرێ قەوارە و مەودای کارەساتی داهاتوو قولتر و مەزنتر بکات. لەم بارەیەوە دەکرێ تاوتوێکردنی ئەلتەرنەتیڤی ٣و٤ لە سەرەوە (زیاتر ناسراو بە نەموزەجی کوریایی باشوور) و پێویستی ئەمریکا بە سەرلەنوێ رێکخستنەوەی هێزەکانی هەندێ بەرچاوروونی بدات لە باسکردنی ئەلتەرنەتیڤ.

٩) هەر لە بارەی ئەلتەرنەتیڤەکان، پێویستە ئەوە بزانری کە کێشەی هەرە گەورە لە عیراقی پێش و دوای سەدام کێشەی دەسەلات بووە، وە ئەمرۆ بە شێوەیەکی خوێناوە بەردەوامە. عەرەبی سوننە لە ماوەی ٨٣ساڵدا (١٩٢٠-٢٠٠٣)، کەم یا زۆر، تەواوی دەسەلاتی سیاسیان بەدەستەوە بوو وە ئەورۆ کێشەی ئەو کەمایەتیە ئەوە نیە کە بەشی خۆی (نزیکەی ٢٠٪ لە دەسەلاتی سیاسی) پێرەوا نەبینراوە، بەڵکو ئەوەیە کە ئێستاش سوننەی عەرەب چاوی لە ١٠٠٪ی دەسەلاتە. نەك هەر ئەوە بەڵکو لایەنی سوننە خۆی بە خاوەنی راستەقینەی عیراق دەزانێ و هەر بۆ ئەویش رەوایە کە پێناسەی دەولەتی عیراق بکاو دەستنیشانی بەژەوەندیە نیشتیمانیەکانی بکاو قولایی ستراتیژی ئەم ولاتەش دیاریبکات. لەو گوشبینینەوە هەموو ئەو هەولانەی کە تا ئێستا دراون بۆ فراهەمکردنی هاوکێشەیەکی سیاسی کە هەموو لایەك پێی رازیبن بە تەواوەتی سەرکەوتوو نەبوونە نەك هەر ئەوە بەلکو ئەورۆ عیراق لە هەموو رۆژێك لە هەلدێری یەکجارەی شەری ناوخۆیی نزیکترە. ئەورۆ جیاکردنەوەی سێ پارچەی عیراق لەیەکتر نەك هەر بە توندی هاتوتە پێشەوە، بەلکو خەریکە وەك تاکە ئەلتەرنەتیڤێکیش دەمێنێتەوە بەدەست عیراقیەکان و جیهان: تەنها ئەو ئەلتەرنەتیڤەیە کە بە شێوەیەکی **راستەقینە و یەکسان** مەسەلەی دەسەلات یەکلاییدەکاتەوە. لە چارەسەرێکی ئەوهادا هەر یەك لە عەرەبی سوننە و شیعە و خەلکی کوردستان ١٠٠٪ی دەسەلات بەسەر خاك و سامان و سەروەری خۆیاندا بەدەستدەهێنن. لە باسکردنی ئەم شێوە بۆچوونە نابێ ئەمریکا و جیهان دوابکەون، بە هەر حال ئەگەر ئەوانیش دوابکەون نابێ کورد لەوە دوابکەوێ. پێویست ناکات عیراقیش بە ئەزموونی یوگسلاڤیا لە کۆمەلکوژی و تراژیدیا مرۆییەکان تێپەرببێت بۆ ئەوەی ئەو کاتە، کە درەنگە، جیهان و ئەمریکا و کورد وشیاربببنەوە.

١٠) ئەمرۆ لە هەموو کاتێك زێتر پێداویستی لە یەکتر گەیشتنێکی کوردی/تورکی/ئەمریکی خۆی سەپاندوە. ئەو لەیەکتر گەیشتنەش نابێ تەنها وەکو هەنگاوێکی سەرپێیی تەماشا بکرێ بەلکو دەبێ زۆریش ستراتیژی بێ، راستە فەراهەمکردنی لەیەکتر گەیشتن و لێکنزیکبوونەوەیەکی ئەوها هەرنەبێ تا ئەو جێگەیەی پەیوەندی بە دیالۆگی کوردستانی/تورکیەوە هەبێ کارێکی ئاسان نیە، بەلام پێشوەچوونێکی ئەوها زەرورەتێکی ستراتیژیە بۆ کورد. هەرچەندە لەم بارەیەوە هەندێ پێشووەچوون هەن بەلام رەهەندی تورکیایی لە

کێشەکانی ئەمرۆ و دوارۆژی کوردستان ئەوەندە گرنگن کە ئەوە دەهێنێ لایەنی کوردی کات و وزەی سیاسی و دیپلۆماسی زۆرتری بۆ تەرخان بکات. لەم بارەیەشەوە ئەرکێکیش دەکەوێتە سەر شانی بزاڤی رزگاریخوازی باکووری کوردستان.

★ لەم وتارەدا وشەی دیمۆکراسی وەك ناو، وە دیمۆکراتی وەك ئاوەلناو بەکارهاتوون.

★★ خوارکردنەوە و هێلبەژێرداهێنان لە وتارەدا بە مانای جختکردنەوە هاتوون.

پەراوێزەکان

١) بروانە د. بورهان یاسین، "لە ریفراندومدا کوردستانێکی سەربەخۆ"، گۆڤاری گزنگ، ژمارە ٣٨. هەروەها بروانە فەسلی یەکەم لە کتێبی:
Majid khadduri, the Gulf War. The origins and implications of the Iraq-Iran Conflict, (New york & Oxford University press,1988)

٢)بروانە:
http://topics.nytimes.com/top/refrence/timestopics/people/r/donald_h_rumsfeld/index.html?inline=nytper>Donald

٣) دەقی نامەکان بۆ ماوەیەکی زۆر لە سەر مالپەری کوردیش میدیا بەرچاودەکەوتن دواتریش لە گۆڤاری مەتین، ژمارە ١٤٥، ئوگوستی ٢٠٠٦، وەکو دوو بەلگەنامە بلاوبوونوتەوە.

٤) بۆ بۆچوونێکی لەم شێوەیە بروانە "فوگۆیەك لەگەل د.بورهان یاسین: چەند تێزیگ دەربارەی کوردو پرۆسەی سیاسی لە عیراقدا" لە کوردستانی نوێ، ٢٠٠٥/٨/٣٢، ل.٩.

٥) گفتوگۆ لەگەل د.بورهان یاسین، سازدانی توانا ئەحمەد و جەمال حوسێن، کوردستانی نوێ، ٢٠٠٣/١٢/١٦ ، ل.٧، چاپێکەوتن لەگەل د. بورهان یاسین ، سازدانی مەجید سالح: "پرۆژەی رۆژهەلاتی ناوەراستی مەزان". بەشی ١، کوردستانی نوی، ٢٠٠٤/٥/١٩ ، ل.٨.

٦) بروانە راپۆرتی بیکەر-هاملتن:
III & Lee H. Hamilton,(Co-Chairs) the Iraq study Grup Report, (New York: Vintag Books,James A. Baker 2006), p.ix.

٧) بۆ باسێکی گرنگ لەم بارەیەوە بروانە کتێبەکەی پۆل برێمەر:
Paul Bremer III,With Malcolm McConnell, My year in iraq: the struggle to build a future of hope,New York: Simon & Schuster, cop.2006)

٨) لە راپۆرتی (بیکەر هاملتن)دا کۆمەلی پێشنیار (بە تایبەتی راسپاردەکانی ١ تا ١٩) دەربارەی بە سیاسیکردن و دیپلۆماسیکردنی کێشەیی عیراق لە رووی ئیقلیمی و جیهانیەوە، گراون بە تایبەتی دیالۆگ لەگەل ئێران و سوریا.

٩) بەعیراقیکردن بە مانای ئامادەکردنی عیراقیەکانە، بە تایبەتی هێزی سەربازی و پۆلیس و ئاسایش، بۆ ئەوەی بتوانن لەسەر پێی خۆیان راوەستان و کاروباری خۆیان بەڕێوەبەرن، هەروەها یارمەتیدانیانە بۆ بەهێزکردنی دامەزراوەکانی دەولەت، وەك وەزارەتە گرنگەکان بە تایبەتی بەرگری و ناوخۆ، لەسەر بنچینەیەکی مۆدێرن.

١٠) ریچارد هولبروك شالیاری پێشووی ئەمریکا بوو لە نەتەوە یەکگرتووەکان؛ دەربارەی بۆچوونەکانی بروانە:

Paul Taylor, "Former U.S. aides suggest NATO troops in N. [Northern] Iraq" Reuters, Tuesday, 21 Nov. 2006

١١) مەبەست لە "تەکامولی ستراتیژی" ئەوەیە کە دوو توخم، دوو ناوچە یا دوو ولات لە رووی گرنگی ستراتیژیەوە یەکتر تەواو بکەن وە لە وەدەستهاتنی هاوئاهەنگی و گونجان لە نێوان ئەو دوو توخمەیە ناوچەیە یا ولاتە و تەکامولە بدەستدێت. لەبەر ئەوە خراوەتە ناو ئاماژەی وەرگرتن (ئیقتباس) چونکە بۆ یەکەم جارە بەکاری دەهێنم وە پشتراست نیم کە بەر لە من کاسێکی باکارێهێنابێ.

١٢) بۆ بۆچوونێکی لەم شێوەیەی نووسەر لە زۆر جێگا بە نووسین و گفتوگۆ بلاوبوونەتەوە. بۆ نموونە، بروانە گۆڤاری مەتین، هژمارا ١٤٥، ئوگوستی ٢٠٠٦، وە هەروەها "چاوپێکەوتنێکی بلاونەکراوەی د.بورهان یاسین لە گەل گۆڤاری لڤیندا:

Jmare235,9 dec.2006.www.dengekan.com

١٣) لەوانەیە لە باشترین حالەتدا وەختێکی کەم مابێ بۆ ئەوەی بە پشتراستی ئەو دەرئانجامە بەم شێوەیە دەربرین. بە هەر حال، نووسەری ئەم وتارە لەو دوو نامەیەی کە لە پاراوێزی ٣ سەرەوە ئاماژەیان پێکراوە بە راشکاوی سەرکردایەتی هەردوو هێزی سەرەکی (پارتی و یکیێتی) ئاگادارکردۆتەوە لە ترسی ئەوەی کە ئەگەر عیراق لە سەر هەمان پرۆژەی بریتانی بینابکرێتەوە ئەوا مەترسی جددی هەیە نە عیراقی دیموکراتی بەدەست بێت وە کوردستانیش لەدەست بچێت وە بەم مانەش لە نامەی دووهەمدا (بە بەرواری ٢٠٠٣/٤/١١) ئەوها دەنووسێ: "ئەگەر کورد رابکێشرێتە ناو گەمەیەکی ئەوها خەتەری هەیە کوردستانیش لەدەستبدا وە عیراقیش بەدەستنەهێنێ".

١٤) بۆ دەقی راگەیاندنەکە بروانە، بۆ نموونە، دەنگی سەربەخۆ:

8-12-2006 www.kurdistanan.net

١٥) سەرچاوەی پێشوو.

١٦) سەرچاوەی پێشوو

١٧) مەبەست لە بەنەتەوەییکردن ئەوەیە کە کێشەی عیراق و سیاسەتی ئەمریکا لەو بارەوە وەکو کێشەو سیاسەتی تاکە حیزبێك مامەلەی لە تەکدا نەکرێ بەلکو وەکو کێشەی هەموو ئەمریکیەکان وە دەولەتی ئەمریکا ببینرێ.

١٨) لە ناو کرۆکی گوتار و دیپلۆماسی ئۆتۆنۆمیزمدا ئەم دژایەتیە، کە زۆر جاریش چارەنووسسازە، ئامادەی هەبووە و هەیە یەکێ لەو دژایەتیانەی کە بەتوندی و زەقی لە نێوان بەنێونەتەوەییبوون و بە عیراقیکردنی کێشەی کورد لە باشووری کوردستان خۆی نواند لە سالی ١٩٩١دا بوو: لە لایەکەوە بە توندی بە نێونەتەوەییبوون لە رێگەی بریاری ٦٨٨ی ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان وە لە لایەکی ترەوە بەناوخۆییبوونێکی ئێکجار نێگەتیڤانە لە رێگەی گفتوگۆکردن لەگەل دیکتاتۆر.